

SORSFORDÍTÓ

virtuális családtörténeti kiállítás

A KIÁLLÍTÁST AZ ALÁBBI LINKEN KERESZTÜL ÉRED EL:

<https://mnm.hu/virtualis/sorsfordito/>

17. SZÁZAD

17. Század | SZÜLETÉS

A várandósságtól a szülés pillanatáig – A magzati kor

A magyar arisztokrata szülők örömmel és szeretettel várták az újszülöttek érkezését. A fennmaradt levelek tanúsága szerint a feleségük várandóssága alatt távol levő férjek élénken érdeklődtek a terhesség lefolyása iránt. Táplálkozási tanácsokat adtak; ha kellett, orvost, bábát szereztek. Tevékenyen részt vettek a baba- és dajkaválasztással járó ügyintézésben. Különösen igaz volt ez abban az esetben, ha a várandós feleség állapota aggodalomra adott okot, ha a terhesség lefolyása eltért a megszokottól.

A szülések lefolyásáról viszonylag kevés adat maradt fenn, az azonban valószínűnek látszik, hogy az asszonyok gyakran szörnyű gyötrelmeket éltek át, sőt gyakori volt az anya halálával végződő szülés is. Az érintettek tisztában voltak a kockázattal, mégsem rettentette vissza őket. Gyakori volt a terhesség, előfordult, hogy egy éven belül kétszer is szült a fiatal édesanya.

A kora újkorban még nem intézményesült az egészségügy, így nagyon nehéz volt szakképzett bábát találni. A baba feladatai közé tartozott a szülés előkészítése, levezetése, valamint a gyermekágyas édesanya és gyermeke ellátása a szülést követő első hetekben. Emellett nem csak születésnél, hanem egyéb betegség esetén is előszeretettel fordultak az orvoslásban jártas asszonyokhoz. Szinte kizárólag személyes kapcsolatokon keresztül lehetett szert tenni megbízható, tisztességes bábára.

A magyar főúri családok előszeretettel alkalmaztak szoptatós dajkákat, akik a csecsemőkorban táplálták gyermekeiket. Ezzel szemben Pázmány Péter és Comenius is úgy tartotta helyesnek, ha az édesanyák maguk szoptatják gyermekeiket. Pázmány így ír erről a *Mint kell a keresztyén leányt nevelni* című munkájában: „A természet nem egyébért adott az anyák mellyébe tejet a szülés után, hanem hogy amely vérrel méhekben táplálták magzatjokat, azzal neveljék. Egészségesbek is az anyák, ha magok szoptatnak: mert a tejek bévségét könnyebbítik. És nemcsak a gyermek vastagb és egészségesb azzal a vérrel, melyből alkottatott: hanem az anyák is inkább szeretik, akiket fáradságos bajlódással magok neveltenek. Azért az anya – ha lehet – maga erkölcsét csepegesse leányába: és akit méhében viselt, ölében hordozza; tejjé lett vérével nevelje; első mosolygását és akadozó szólását kedves csókolgatásával bátorítsa. Ha pedig a kételenség más nevelőt kíván, oly dajkát válasszon, mely nemcsak egészséges, hanem erkölcsében is dicséretes legyen.”

A korabeli vélekedés szerint a gyermek ugyanis a tejjel együtt a szoptató személy belső tulajdonságait is magába szívja. Éppen ezért a választott dajkáknak szigorú erkölcsi kritériumoknak kellett megfelelniük.

Az újszülött gyermek életének első és legfontosabb eseménye a keresztelő. A keresztelő mind valószínű, mint társadalmi szempontból nagy jelentőséggel bírt. A keresztség szertartásának óvó-védő, oltalmazó erőt tulajdonítottak. Ezért fontos volt, hogy a keresztelő minél hamarabb megtörténjen, nehogy keresztség nélkül haljon meg a gyermek.

Személyek: Kanizsai Orsolya, Nádasdy Tamás, Nyáry Krisztina

Fogalmak: várandósság, gyermekhalandóság, baba, szárazdajka, szoptatós dajka, keresztelő, az ősiség törvényei, öröklési rend, leánynegyed, háramlási jog, fiúsítás

17. Század | GYERMEKKOR

Gyermekkép és neveltetés a kora újkorban

A 16. századi gyermeknevelésre két meghatározó eszme gyakorolt nagy hatást: a humanizmus és a reformáció.

A humanista nevelési elvek szerint figyelembe kell venni a gyermekkor sajátosságait és a gyermek személyiségét, egyéni képességeit. A humanisták szerint a gyermek- és ifjúkor a legalkalmasabb időszak a személyiség formálására. A klasszikus kultúra személyiségformáló, nevelő hatását hangsúlyozták, miközben élénken kritizálták a magoltatás és verés régi pedagógiai módszereit. Ennek ellenére a verés általános maradt még a 17. századi nevelésben is. Maga Comenius is elfogadta a fűzfavessző használatát még kisgyerekkorban, de idősebb tanulóknál a botot és vesszőt az iskolában már nem tartotta helyénvalónak. A jezsuiták sem alkalmaztak testi fenyítést gimnáziumaikban, és az erőszakos nevelőket az arisztokrata apák is igyekeztek eltávolítani gyermekeik mellől.

A kora újkorban jellemző két nevelési irányzat eszmeisége állandó ellentmondásokat okozott a gyermekekhez fűződő szülői kapcsolatban. Az érzelmi kötődés mellett a gyerekek távolítása állandó dilemmát okozott a szülőknek. A reneszánsz gondolkodásmód ráirányította a figyelmet a gyermekek egyéniségére, a nevelés során az egyedi személyiségvonások helyett mégis egy sikeres potenciális felnőtt képét látták gyermekükben. A 17. században a reneszánsz tiszta, harmonikus világképet felváltotta a világ kiismerhetetlenségének érzete, a világ útvesztő, labirintus jellege, amelyben a „vándor” számára nem elég az értelem világossága, hanem a szív, a hit fénye és ereje is szükséges az eligazodáshoz. Ez a gondolkodásmódnak köszönhető a Comenius és Apáczai Csere János által is képviselt, a világ teljes megismerésére irányuló, az ismeretek tapasztalati és érzékszervi úton történő megszerzését hangsúlyozó pedagógiai elv létrejötte.

A gyerekek taníttatása már kiskorukban elkezdődött a szülői házban nevelők, tanítók közreműködésével. Néhány év elteltével pedig bentlakásos iskolába, kolostorba vagy egy másik főrendi udvarba küldték őket tanulni.

Luther Márton véleménye szerint nincs szentebb emberi tevékenység a nevelésnél. A gyermeknevelés első számú helyszínéül a családi környezetet jelölte meg. A család és a szülők legfontosabb feladata gyermekeik szigorú erkölcsi elvek szerinti nevelése. Luther a szigorú nevelés híve és erélyes elveket fogalmazott meg a gyermekek eredendően bűnre hajlamos természetét illetően is. Ebből kifolyólag a 17. századi nevelés tekintélyelvű volt, de szükségesnek tartotta a szülő és a gyermek közötti bensőséges kapcsolatot, a szeretetet, valamint a példamutatást is. A korszakban a legfontosabbnak a vallási-erkölcsi nevelést és oktatást tartották.

17. századi Magyarországon Pázmány Péter esztergomi érsek újíttotta meg a katolikus nevelést és iskoláztatást. Hangsúlyozta az édesanyák fontosságát a kisgyermek nevelésében (nyolcéves korig), ezért ráirányította a figyelmet a nőnevelésre, és maga is kifejtette ezzel kapcsolatos nézeteit Mint kell a keresztyén leányt nevelni című prédikációjában. A korszakban nem volt intézményesített oktatás a lányok számára, ennek orvoslására hívta be Pázmány hazánkba az angolkisasszonyokat 1627-ben, és a klarisszák is az ő közreműködésével erősödtek meg Nagyszombatban és Pozsonyban. Felismerte a népoktatás szükségességét, így szorgalmazta, hogy a plébánosok mellé tanítókat is rendeljenek.

Személyek: Zrínyi Ilona, Várdai Kata

Fogalmak: férfi udvartartás, reformáció, humanizmus, reneszánsz emberkép, anyai szerepek, patriarchális családmódel, erkölcsi nevelés

Kulcsszavak: humanizmus, reformáció, reneszánsz, barokk

17. Század | OKTATÁS, IFJÚKOR

Különböző felekezetek iskolahálózata – Oktatás egyházi keretek között

A 17. századra hazánkban jelentősen fejlődött a katolikus és protestáns iskolahálózat is. Nagy számban jelentek meg a jezsuita és evangélikus gimnáziumok, valamint református kollégiumok. Külföldről meghívott híres pedagógusoknak és professzoroknak köszönhetően magas színvonalon folyt az egyházi és világi oktatás.

A felsőfokú stúdiumok végzésére és egyetemi végzettség megszerzésére azonban sokáig nem volt lehetőség az országban. A külföldi tanulmányok igen nagy költségekkel jártak, így csak kevesek számára adatott meg ez a lehetőség. E hiányosságokat felismerve alapított Pázmány Péter 1635. május 12-én Nagyszombatban katolikus egyetemet.

A katolikus egyház első számú oktatási színtereként a jezsuita gimnáziumokat érdemes említeni. Szigorúan szabályozott kötött tanrend jellemezte a magas színvonalú intézményeket. Jezsuiták által működtetett akadémiák létesültek pl. Győrött, Pozsonyban, Nagyszombatban, Sopronban, Szatmáron és Kolozsváron.

A protestáns oktatás leginkább a szabad királyi városokban tudott nagy teret hódítani magának. Magas szintű oktató és nevelő tevékenységet végeztek a református kollégiumok Debrecenben és Sáropatakon, a grammatika–poétika–retorika hármására helyezve a hangsúlyt. Gyulafehérvárott Bethlen Gábor alapított akadémiát, ahová nemzetközi hírű tudósokat hívott meg.

Szerényebb mértékben, de az evangélikus oktatás is fejlődésnek indult a korszakban. Jelentős központtá vált a felvidéki Eperjes, ahová a német, szlovák és magyar értelmiségi diákok jártak, valamint az erdélyi Nagyszében városa, amelyet a szászok vettek birtokukba.

Személyek: Luther Márton, Kálvin János, Pázmány Péter

Fogalmak: jezsuita, gimnázium, nagyszombati egyetem, felsőoktatás, szabad királyi városok, regionális központok, a szellemi élet központja, grammatika, poétika, retorika

Kulcsszavak: reformáció, ellenreformáció, evangélikus, protestáns, katolikus

17. Század | HÁZASSÁG

Párválasztás és házassági szokások - Érdek és házasság

A 17. században szigorú egyházi és világi szabályok is befolyásolták a házasságot. A házasságkötést meghatározhatták bizonyos életkori megkötések, rokoni kapcsolatok, gazdasági, politikai és családi érdekek is. Ideális férj és feleség kiválasztásakor a birtokszerzési, vagyoni, politikai, rokonsági-társadalmi kapcsolathálózatban várható előnyök döntő jelentőségűek voltak.

A kínálkozó lehetőségek feltérképezése a szülők hatáskörébe tartozott, akiket a széles rokoni kör segített a kiszemeltek kiválasztásában. Párválasztáskor a szülők gyakran saját szempontjaik és érdekeik mentén jelölték ki gyermekük házastársát. Nem meglepő tehát, hogy a fiatal lányok és fiúk évszázadokon keresztül nem szólhattak bele a megfelelő házastárs kiválasztásának folyamatába. A legtöbb esetben kénytelenek voltak elfogadni szüleik döntését, de előfordult, hogy egyes szülők nagyobb teret engedtek gyermeküknek a döntésben, annyiban, hogy több jelöltet is megneveztek gyermekük számára. Kemény Simon leánykérő instrukcióiban hangsúlyozta, hogy a szülők mellett a házassági szándékról kérdezzék meg a házasulandó feleket is.

Az élénk, mozgalmas társasági életnek köszönhetően a nemesek széles körben ismerték egymást. A 17. századi arisztokráciának számtalan lehetősége volt az ismerkedésre, találkozásra. Ezek leggyakoribb helyszínéül a lakodalmak, keresztelők, névnapi ünnepségek, farsangi multságok vagy temetések szolgáltak. További lehetőséget biztosított a személyes találkozásra a 17. században arisztokrata szokásként kialakuló utazás, a fürdőzés is. Az ismerkedés legmagasabb szintű lehetőségét pedig a királyi udvar nyújtotta. Itt keveredtek a magyar és külföldi arisztokrácia tagjai.

Személyek:	Nádasdy Tamás, Kanizsai Orsolya, Bethlen Gábor, Brandenburgi Katalin, Esterházy Miklós, Nyáry Krisztina
Fogalmak:	házassági piac, érdekházasság, házasságpolitika, eljegyzés, lakodalom, esküvői szertartás, jegykendő, hozomány, kelengye

17. Század | FÉRFISORS

Fáma vagy família - Arisztokrata életpálya

Hírnév vagy család. E két választási lehetőséggel kellett szembenézniük a 17. századi férfiaknak. Választhatták a hírnevet, a sikert, a gazdagságot, a hősöknek kijáró tiszteletet, vagy a békésebbnek, biztonságosabbnak tűnő családi légkört, udvari szolgálatot, reprezentatív építkezések sorával fényesítve nevüket.

Számos főrangú család sarja választotta a békésebbnek tűnő utat, a hírnév helyett a családot, a famíliát. A nemesség soraiban bőven akadtak, akik politikai karrierjük felívelését a királyi udvar iránt tanúsított hűségüknek köszönhették. A bécsi udvarban számos alkalommal fordultak meg a magyar arisztokrácia tagjai. Az udvari szolgálatot teljesítő magyar főnemesek között találkozhatunk az Esterházyakkal, Nádasdyakkal is. Udvari szolgálatuk során számos jövedelmező kapcsolatot szerezhettek az európai előkelők soraiból.

Mások nyíltan használták fel politikai és katonai tehetségüket az ország érdekeinek élharcosai-ként, így válva halhatatlan hősökké, akikre évszázadok múltán is emlékezünk. Nevük összefonódott a törökellenes küzdelemmel. Költőként, íróként, katonaként, hadvezérként vagy a hadi tudományok művelőjeként az ország egyesüléséért vívott harc vezéregyéniségei lettek. Sokan közülük a csatamezőn vívott küzdelemben, hősként, mások az uralkodó elleni összeesküvésben, megint mások időskori betegségeikben lelték halálukat.

A temetési szertartások pedig minden esetben a megboldogult ősök hőstetteit és érdemeit méltatták. A szigorú rend szerint zajló temetés mindig jó alkalmat kínált a család reprezentációjára, hatalmi pozíciójának erősítésére és az ország érdekeiért vívott küzdelemben tanúsított példátlan helytállásának igazolására.

Személyek: Zrínyi Miklós, Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc, Nádasdy Ferenc, I. Rákóczi Ferenc, Esterházy László, Esterházy Miklós

Fogalmak: castrum doloris, ravatal, temetési menet, Wesselényi-féle összeesküvés

17. Század | NŐI SORS

Özvegység, vagy újraraházasodás - Női sorsok és szerepek

Feleségként a 17. században számtalan területen kellett helytállni. A sokoldalúan művelt asszonyoknak olyan feleségnek kellett lenniük, akik jó családanyák, háztartásvezetők, akiknek hitélete példamutató, erkölcsükben megbízhatók, férjüknek engedelmesek, szorgalmasak, takarékosak, gyakorlati képességeik révén pedig alkalmasak az uradalom vezetésére és a családi birtokok irányításában való közreműködésre.

A női szerepek egyike volt a „jó gazdasszony”. A nő a háztartásban a családért felelősséget vállaló személyként a családtagok egészségét, jólétét felügyelte. Nem volt ez másként a nemesi udvarházakban sem, ahol a nemesasszony is felelősséggel tartozott a ház népe iránt. Így gyakran előfordult, hogy az udvartartás tagjai, illetve az uradalom szolganépe is az asszonyhoz fordultak gyógymóddért. Ezt a jó gazdasszonyszerepet erősítette a korszakban a nemesasszonyok viseletében is megjelenő kötény. Így az udvarukban gyógyító tevékenységet folytató és birtokaikat magányosan igazgató özvegy, főrangú asszonyokra nem volt nehéz ráhúzni a boszorkányság vádját.

A korszak szokásainak megfelelően férjük halála esetén a kötelező gyász idejének letöltését követően a nőknek lehetőségük volt újraraházasodni, de élhettek özvegyként is. A 17. század társadalmában nem nézte jó szemmel az özvegyként nagy családi vagyonra és politikai hatalomra szert tevő asszonyok önállóságát. Ennek ellenére számos példát fedezhetünk fel a történelem során olyan asszonyi magatartásra, amikor is az ő feladatukká vált férjük elvesztését követően a hatalmas családi vagyon összetartása, a család politikai hatalmának megőrzése, gyermekeik kiházasítása és a hatalmas birtok igazgatása.

Személyek: Báthory Erzsébet, Lorántffy Zsuzsanna, Zrínyi Ilona, Báthory Zsófia, Wesselényi Anna

Fogalmak: özvegy, újraraházasodás, mozaikcsalád, a jó gazdasszony képe, boszorkány, javasasszony, füvesasszony

SORSFORDÍTÓ ONLINE KIÁLLÍTÁSA FELDOLGOZÁSA

Miután betekintést nyertünk a korszak társadalmi és kulturális viszonyaiba, a diákok számára is értelmezhetőbbé, befogadhatóbbá válnak a Sorsfordító online kiállításban megjelenő karakterek, életutak és élethelyzetek.

Javasoljuk, hogy a különböző életszakaszok megismerését követően akár a teljes osztállyal, akár kisebb csoportokban, önállóan kalandozzanak a diákok az online kiállítás segítségével a 17. században. A korabeli emberek bőrébe bújva ismerkedjenek meg a különböző életutakkal, hétköznapi és családi történetekkel, egyéni sorsokkal, karrierutakkal. Az interaktív virtuális kiállítás megtekintését követően egy beszélgetés keretében osszák meg társaikkal a játék során átélt életutak eseményeit, a megismert érdekességeket.

Az alábbiakban néhány módszert szeretnénk bemutatni, melyek segítségükre lehetnek a kiállítás feldolgozásában.

Mit tartogatott számunkra a sors?

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Sorsfordító online kiállítás feldolgozása			
Gyakorlati feladat elnevezése: Mit tartogatott számunkra a sors?		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat	
Időtartam: 20 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: flipchart, színes filctollak, post-itek, okostelefon, laptop, projektor	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 8–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

1. rész: A játék kipróbálása: A diákok egyénileg vagy csoportban dolgozva megtekintik a Sorsfordító online kiállítást.
2. rész: Csoportos feldolgozás: A játék kipróbálását követően megbeszélik észrevételeiket, tapasztalataikat. Végig gondolják, hogy milyen karakter bőrébe bújnak a játék során, választanak egy karakterlapot. A karakter szemszögéből megpróbálnak válaszolni az alábbi kérdésekre. Így összegyűjtik, hogy milyen ismereteket szereztek a játék során az adott személyről. A válaszokat gondolattérképszerűen írják fel a karakterlapra.
3. rész: Bemutatás: A csoport tagjai a feladat elvégzését követően bemutatják az általuk megismert szereplő életútját, sorsát és a róla összegyűjtött legfontosabb ismereteket.

KARAKTERLAPOK

Beszélgetés

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Sorsfordító online kiállítás feldolgozása			
Gyakorlati feladat elnevezése: Beszélgetés		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat	
Időtartam: 10–15 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: flipchart, színes filctollak, post-itek, okostelefon, laptop, projektor	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 8–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

A diákok egyénileg vagy 2-3 fős csoportokban dolgozva kipróbálják a Sorsfordító online kiállítást.

Segítő kérdések iránymutatásával dolgozzák fel a játék során megélt helyzeteket:

- Milyen karakterek bőrébe bújtak?
- Milyen különbségeket fedeztek fel a 17. századi ember életmódja és a ma emberének élete között?
- Milyen hasonlóságokat fedeztek fel a 17. századi ember életmódja és a ma emberének élete között?
- Emeljetek ki egy érdekességet, új információt, ami megragadta a figyelmeteket!
- Milyen érzés volt, hogy sok esetben nem ti irányítottátok a karakter életét? Mennyire éreztétek korlátozva a karakter döntési szabadságát?
- Emeljétek ki azokat a döntési szituációkat, választakat, ahol a játékban szereplő karakternek nem volt választási lehetősége, és ezt jogtalannak éreztétek!

SORSFORDÍTÓ TANÁRI SEGÉDANYAG PROJEKTÖTLETEK

Tartalomjegyzék:

- Gyermekkor és neveltetés témakörhöz:
 - Neveltetés a 17. században
- Párválasztás és Házasság témakörhöz:
 - Ideális férj és feleség
- Férfisors témakörhöz:
 - Fiú, férj, családapa, hadvezér és politikus
 - Pályázat a nádori pozícióra
- Női sors témakörhöz:
 - A leány, a feleség és az özvegy
 - Boszorkányperek a kora újkori Magyarországon

GYERMEKKOR – Neveltetés a 17. században

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Gyermekkor és neveltetés a 17. századi Magyarországon			
Gyakorlati feladat elnevezése: Neveltetés a 17. században		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat	
Időtartam: 30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: flipchart, színes filctollak	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 8–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

Csoportos projektfeladat keretében dolgozzuk fel a 17. századi gyermekkor időszakát. A diákok 4-5 fős csoportokban egy rövid forráselemző, értelmező feladatot oldanak meg. A feladat elvégzésével következtetéseket vonnak le a korabeli neveltetési és oktatási viszonyokra vonatkozóan.

Minden csoport eltérő témakört fog feldolgozni.

Csoportonként kapnak egy borítékot, amelyben a következőket találják:

- Forrásrészlet és magyarázó szöveg
- Témakörhöz illő kép/képek
- Üres lap

A csoportok feladata, hogy a forrás feldolgozását követően egy egyszerű, de beszédes, mutatós plakátot készítsenek a témáról, kiemelve a legfontosabb részeket, kulcsszavakat.

A csoportfeladatok bemutatásra kerülnek az egész osztály előtt. Így az összes csoportfeladat bemutatása közben egy teljes kép bontakozik ki a diákok előtt, amely magába foglalja a 17. századi neveltetés különböző aspektusait.

A csoportok az alábbi témaköröket dolgozzák fel:

- A humanizmus és a reformáció gyermekképe
- Egy fejedelem gyermekora
- Anyaság a 17. században
- Leánynevelés a 17. században
- Felsőoktatás – Nagyszombati egyetem és „Keleti Heidelberg”

A HUMANIZMUS ÉS A REFORMÁCIÓ GYERMEKKÉPE

A 16. századi gyermeknevelésre két meghatározó eszme gyakorolt nagy hatást: a humanizmus és a reformáció.

A humanista nevelési elvek szerint figyelembe kell venni a gyermekkor sajátosságait és a gyermek személyiségét, egyéni képességeit. A humanisták szerint a gyermek- és ifjúkor a legalkalmasabb időszak a személyiség formálására. A humanisták a klasszikus kultúra személyiségformáló, nevelő hatását hangsúlyozták, miközben élénken kritizálták a magoltatás és verés régi pedagógiai módszereit. **Rotterdami Erasmus** pedagógiai gondolatai viszont csak lassan és viszonylag szűk társadalmi rétegben kezdtek elterjedni, így kismértékben tudta átformálni a gyermeknevelésről kialakult gondolkodásmódot.

Ezzel szemben az új hit, a reformáció eszméi az első perctől kezdve meghatározóak voltak a gyermeknevelés terén is. **Luther Márton** véleménye szerint nincs szentebb emberi tevékenység a nevelésnél. A gyermeknevelés első számú helyszínéül a családi környezetet jelölte meg. A család és a szülők legfontosabb feladata gyermekeik szigorú erkölcsi elvek szerinti nevelése.

Luther a szigorú nevelés híve volt, és erélyes elveket fogalmazott meg a gyermekek eredendő bűnre hajlamos természetét illetően is. Elvei szerint a gyermekek akaratossága eredendően rossz természetük bizonyítéka, amit mindenáron le kell győzni. Nevelés nélkül a gyerek „önző vadállatként él, semmire sem jó, csak evésre”. 1519-ben egy prédikációjában Salamonra hivatkozott, aki szerint „aki a vesszőt kíméli, gyermekét gyűlöli”. Aki gyermekét veri, a lelkét menti meg a pokol tűzétől. A gyermek nem a „világi örömök forrása”, hanem Isten által a szülőkre bízott „örök kincs”, amellyel jól kell sáfárkodni.

Egy másik gondolkodó, **Comenius** így írt a gyermeknevelésről: „Miért neveled gyermeked természetadta balgaságban ahelyett, hogy a kedves, szent, korán alkalmazott s egészséges fűzfavesszővel kiirtanád belőle? Csak azt ne hidd, hogy a gyermek úgysem érti meg a vessző rendeltetését.”

A kora újkorban jellemző két nevelési irányzat eszmeisége állandó ellentmondásokat okozott a gyermekekhez fűződő szülői kapcsolatban.

Az érzelmi kötődés mellett a gyerekek távolítása állandó dilemmát okozott a szülőknek.

A reneszánsz gondolkodásmód ráirányította a figyelmet a gyermekek egyéniségére, a nevelés során a szülők az egyedi személyiségvonások helyett mégis egy sikeres potenciális felnőtt képét látták gyermekükben.

Alighogy a gyermek megszületett, szoptatós dajkához került, aki nagyjából kétéves koráig szoptatta őt. Családja körébe visszakerülve csak rövid időt tölthetett szüleivel, testvéreivel. Taníttatása már kisgyermekkorában elkezdődött a szülői házban nevelők, tanítók közreműködésével. Néhány év elteltével pedig bentlakásos iskolába, kolostorba, vagy egy másik főrendi udvarba küldték tanulni.

A 16. századhoz képest a 17. század változást hozott a szülők és gyermekeik közötti viselkedés és a gyermeknevelés terén. Korábban a távolságtartás, az érzelmi kötődés elutasítása volt jellemző a nagymértékű csecsemő- és gyermekhalandóság okozta állandó veszély miatt. A szülők nem alkíttak ki szoros érzelmi kapcsolatot gyermekeikkel, mivel a korai gyermekhalál esetén így könnyebben dolgozták fel elvesztésüket. A gyermeknevelés tekintetében a 17. század hozott változást. Sorra adták ki a nevelési útmutatókat, és a korábbi távolságtartás helyett a gyermekek túlzott szeretgetése, olykor már elkényeztetése vált jellemzővé.

Comenius is egyetértett elődeivel abban, hogy mindenkinek szüksége van a nevelésre, taníttatásra, hiszen nélküle a gyermekből „vadállat lenne, buta szörny vagy tétlen fajankó”. Ő maga is hitt abban, hogy a gyermekkor a legalkalmasabb az alapvető ismeretek elsajátítására. Hangsúlyozta továbbá a szülők felelősségét a gyermeknevelésben, mégis kijelentette, hogy nem minden ember alkalmas a gyermeknevelésre, ezért tanítók képzését szorgalmazta. Az otthoni neveléssel ellentétben

az iskolai oktatás mellett foglalt állást: „Megfelelőbb, hogy az ifjúság nagyobb közösségben nevelkedjék, mivel kétségtelenül sikeresebb munka és kedv jár vele, ha egymástól kapnak példát és ösztönzést.” Comenius számos, azóta is használt alapelveket fogalmazott meg az iskolai oktatásra vonatkozóan. Alapelvei a következők: a szemléletesség, a tudatosság, a rendszeresség, a következetesség és a tananyag koncentrikus bővítésének elve.

Comenius mellett Apáczai Csere János is újfajta pedagógiai elveket vallott. A hagyományos klasszikus nyelvű stúdiumok mellett mindketten egyre határozottabban képviselték a hétköznapi életben közvetlenül használható praktikus ismeretek, a természettudományos ismeretek elsajátításának fontosságát.

(Részlet: Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.)

EGY FEJEDELEM GYERMEKKORA

A kis Rákóczi Ferenc alig néhány hónapos volt, mikor apja, I. Rákóczi Ferenc, Sáros vármegye örökös főispánja harmincegy éves korában meghalt. I. Rákóczi Ferenc végrendeletében gyermekeit az uralkodó, I. Lipót pártfogásába ajánlotta, nekiadva ezzel a gyámság jogát. A gyermekek anyjának, Zrínyi Ilonának csak nagy nehézségek árán sikerült elérnie, hogy vele maradjon két gyereke, akikkel hol Munkács, hol Sárospatak, hol pedig Regéc várában tartózkodtak. A kisgyermek Rákóczit korai éveiben anyja, nagymamája, dajkája, Csitári Jánosné Pap Mária és néhány női cseléd szerető gondoskodása vette körül. Hároméves korában már lovagolni tanult, s csupán ötéves volt, mikor édesanyja kivette a női szolgálok kényeztető kezéből, s férfiakból állított számára egész kis udvartartást. Komornyik, inas gondoskodott ezentúl róla; tudós férfiak ismertették meg az írás-olvasás mesterségével s a vallás törvényeivel. 1681-ben Bárkányi János ferences rendi atya lett a kis „Rákóczi Ferkó” tanítója, akitől első ábécéskönyvét kapta.

A fejedelem így emlékezett vissza életének e szakaszára későbbi vallomásaiban:

„Szeretett anyám igazán, anyailag, komoly szeretettel, mert figyelt minden illetlen tettemre és alig ötéves koromban engem elkülönített a női szobától és felmentett a nők gondozása alól. Tanítóim képezték ki bennem a rangomhoz illő erkölcsöket és reászorítottak az imádkozásra. Dicsértessél ő Isten mindörökké ezen te kegyelmedért, a mely valóban nagy volt bennem; mert te cselekedted, hogy ama gyenge korban feljebbvalóimnak nagyon is engedelmes voltam, téged pedig ártatlanságomban szolgálván és szeretvén, a mennyire emlékszem, legkevésbé sem tanusítottam ellenszegülést a koromhoz mért kegyességi gyakorlatokban. Nagy vigasztalásomra szolgál, ha gyermekségem és ifjúságom kezdetéről gondolkozom: mert azt hiszem Uram, hogy ártatlan voltam orcád előtt; gyakran mondták ugyanis nekem, hogy semmi rossz hajlandóságaim nem voltak, mégis gyakran megbüntettek, mivel rest voltam a tanulásban és túlságosan szerettem a fegyvereket s a hadviselés képét ábrázoló gyermeki játékokat. De fájlalom Istenem, azt, hogy nem emlékszem, vajjon szerettelek-e, ámbár tudom, hogy naponként imádkoztam, reggel és este. Egyedül te tudod tehát, hogy milyen voltam.”

ANYASÁG A 17. SZÁZADBAN

Időről időre felmerül a kérdés, hogy az arisztokrata anyák és lányaik között alakulhatott-e bensőséges kapcsolat a kora újkori családi keretek között. Az anya és gyermeke közti bizalmas, intim kapcsolat kialakulásának hiányát azzal indokolják, hogy a főrangú anyáktól ekkoriban nem várták el csecsemőik szoptatását, a személyes gondoskodást, hanem mindezt a dajkára bízták.

Másrésről a patriarchális családmódelben a feleségszerep nagyobb hangsúlyt kapott az anyasággal járó szerepek betöltésénél.

A korszakból számos példát tudunk intenzív levelezésre anyák és gyermekeik között. Ugyanakkor az intim, két főre tartozó privát kapcsolatot a magánlevelezéseken keresztül is csak korlátozottan lehetett kialakítani. A lányok levélírást tanítása az anyák felelőssége volt. A saját kezű levelezés anya és lánya között egyáltalán nem volt általános.

A saját kezű levelezés személyes ajándéknak számított a címzett számára. Ennek jó példái Várdai Kata és lánya, Telegdi Anna mindennapi személyes beszélgetései, melyeket levélben folytattak.

„Noha mind tegnap és tegnap előtt írtam kegyelmednek, mégis akarék mostan is írni kegyelmednek” – írta Anna Kassáról édesanyjának, amiből érezhetjük, hogy anya és lánya is szükségesnek tartotta a folyamatos kapcsolattartást.

A gyermekeknek levélben is tisztelettel, hálával kellett szüleikhez fordulniuk. Ebből kiindulva Telegdi Anna így kívánta kifejezni az anyai gondoskodás és nevelés iránt érzett háláját anyjának írt levelében:

„Erre az mi földünk felől én édes asszonyom anyám az kegyelmed szép oktatását, tanítását kegyelmednek mint szerelmes asszonyomnak anyámnak teljes életemben megszolgálni igyekezem. Elhiggye kegyelmed, hogy mind magam viselését és egyéb dolgaimban úgy igyekezem magamat hordoznom, hogy mind az én édes nemzetségemnek és mind legfeljebb kegyelmednek becsületére és örömére következék kit Istenemtől kérek segítséget.”

A fenti sorok is jól mutatják, hogy bár ritka volt, mégis előfordulhatott, hogy anya és gyermekei között valódi bensőséges, érzelmekkel teli kapcsolat alakult ki, a köztük lévő családon belüli viszonyok és fizikai távolság ellenére.

A gondoskodó, szerető anya képével azonosítható **Zrínyi Ilona** alakja is. Gondos anyaként nevelte gyermekeit, mindig maga mellett tartotta őket, taníttatásukat figyelemmel kísérte. Személyesen ügyelt gyermekei egészségére és táplálkozására is. II. Rákóczi Ferenc Vallomások című művéből is számos fiataalkori történeten keresztül tűnik ki a gondos anya képe, aki „szerelmes kis fiacskám” néven szólította egyetlen fiát.

LEÁNYNEVELÉS A 17. SZÁZADBAN

A korszakban egész más oktatásban részesültek a lányok, mint a fiúgyermekek.

Pázmány Péter szigorú nevelési elveket fektetett le a *Mint kell az keresztény leányt nevelni* című munkájában. „Mindenek felett arra kell vigyázni, hogy a gyermek semmi feslettséget ne lásson, mert a gyermeki tudatlanság amit lát, azt mint a tükör, követésével kiábrázza. Azért nem kell neki olyat látni, amit nem kell követni.”

A leányok helyes nevelésére vonatkozóan ellentmondást nem tűrő utasításokat tett. Kijelentette, hogy „ne értse a fajtalan szókat, szerelmeskedő beszédet senki előtte ne említsen, hanem isteni félelemre és szeretetre gerjesztő históriákat ölcsanak elméjébe; ájtatosságot csepegtessenek szívébe, estveli és reggeli imádkozásokra szoktassák akadozó nyelvét; a templomba-menésre édesítcsék akarattyút; a menyeyi dolgok böcsüllésére vidámítcsák értelmét.”

Hatesztendő koruktól kezdve rendszeres kézimunkához kell szokniuk, ismerniük kell a szövés, fonás, varrás, rokkaforgatás művészetét.

„A leány tanuljon étkecskéket is főzni.” Véleménye szerint nincs is fontosabb asszonyi cselekedet, mint hogy urát betegségben maga kezével főzött gyenge étkekkel kínálja felesége.

A leányok műveltségére vonatkozóan Pázmány Péter üdvösséges dolognak ítélte, hogy a keresztény már kisdéd korában értelmes asszonytól vagy jámbor, istenfélő embertől olvasni és írni tanuljon. Fontosnak tartotta mindezt a leányok erkölcsös neveltetése érdekében.

A férfiakkal való kapcsolatteremtés terén is szigorú elveket fogalmazott meg Pázmány. „A leány otthon üljön, és ha szükség kívánja, hogy kimenjen, anyával menjen. A férfiak között úgy legyen, mint ha ellenségei között volna, akik legdrágább kincsétől meg akarnák fosztani. Férfi emberrel egyedül soha ne maradjon.”

Pázmány Péter mellett Pécsi Lukács is mind a megjelenésre, mind a viselkedésre vonatkozóan a tisztaság, tisztességesség legfontosabb jellemzőit hangsúlyozta (Pécsi Lukács: *Az keresztyén szűzeknek tisztességes koszorúja*. Nagyszombat, 1591, részlet):

„Az tisztességes beszéd és cselekedet találtatik főképpen az öltözetbe, ételbe, italba és mással való beszélésben, táncolásban, feredésben, nyugodalomban. Úgy is öltözzenek, hogy mind nemzetiségeknek, mind magoknak tisztességekre legyen. Nemhogy keresztülálljon az toll boglyas fejeken... Az főső, tükör, és egyéb szerszámok arra valók, nem hogy csak abban mulassák az egész napot, [...] hanem hogy tisztességesen mehessenek emberek között. Igyekezzenek oltalmazni magokat gonosz, szemtelen társoknak nyájasságátul, más embernek rágalmozásátul, kedvetlen hévságos beszédetül, tisztátalan táncotul, cifrás és képtelen ruházattul, fertelmességre intő levelektül, tisztátalan énekektül, szemtelen meséktül, hévságos beszédektül, históriáktul, és visszaaggott, istentelen, tűzre avagy fegyver alá való vén kofáktul és bábáktul, melyek az ártatlan egyigyű szűzeknek jámbor igyekezeteket el szokták fordítani, és mind testi és lelki szépséges szűzességektül megfosztani.”

FELSŐOKTATÁS

A 17. századra jelentősen fejlődött a katolikus és protestáns iskolahálózat is hazánkban. Nagy számban jelentek meg a jezsuita és evangélikus gimnáziumok, valamint református kollégiumok. A külföldről meghívott híres pedagógusoknak és professzoroknak köszönhetően magas színvonalon folyt az egyházi és világi oktatás. A felsőfokú stúdiumok végzésére és egyetemi végzettség megszerzésére azonban sokáig nem volt lehetőség az országban. A külföldi tanulmányok igen nagy költségekkel jártak, így csak kevesek számára adatott meg ez a lehetőség.

E hiányosságokat felismerve alapított **Pázmány Péter 1635. május 12-én Nagyszombatban katolikus egyetemet**. Az intézmény működését II. Ferdinánd király jóváhagyta, és az egyetemet autonómiával ruházta fel. Az egyetem vezetését Pázmány a jezsuita rend gondjaira bízta. Kezdetben bölcsészeti kar és teológiai fakultás működött az intézményben, majd 1667-ben jogi karral, Mária Terézia uralkodása idején pedig orvosi karral bővült.

Az egyetem a 18. század végén Budára, majd Pestre költözött. Számos ma is működő intézmény ősé-nek tekinthető, mint az Eötvös Loránd Tudományegyetem, Semmelweis Orvostudományi Egyetem és Pázmány Péter Katolikus Egyetem.

Az első olyan hazai egyetem volt, amely megszakítás nélkül működött, így meghatározó szerepet töltött be a felsőoktatás kialakulásában.

„**Keleti Heidelberg**” A katolikus iskolahálózat mellett sorra alakultak protestáns oktatási intézmények is. Nem volt azonban protestáns egyetem az országban, így felsőfokú tanulmányokat csak külföldön folytathattak a két felekezet diákjai.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem vetette fel és valósította meg először egy hazai protestáns teológiai akadémia létesítését. Tervei között szerepelt a gyulafehérvári közép fokú tanintézmény folyamatos fejlesztése, melyből főiskolát szeretett volna létrehozni. Az intézmény az egyházi oktatás mellett a művelt világi nemes ifjak nevelését tűzte ki céljául. Neves külföldi professzorokkal emelte az intézmény fényét és az oktatás színvonalát.

Világi patrónusként anyagilag is támogatta a felsőfokú stúdiumokra vállalkozó diákok peregrinációs útjait. A külföldi tanulmányútról ugyanis képzett, világlátott szakemberek tértek vissza, akik hazájukban kamatoztatták megszerzett szaktudásukat.

HÁZASSÁG – Ideális férj és feleség

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Házasodási szokások a 17. századi Magyarországon			
Gyakorlati feladat elnevezése: Ideális férj és feleség		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat	
Időtartam: 30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: flipchart, színes filctollak	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 8–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

A korabeli társadalmi, politikai és gazdasági elvárások fényében határozzák meg, milyen személyiségjegyekkel, tulajdonságokkal, képességekkel kell rendelkeznie a kiszemelt férj- és feleségjelöltnek. Vegyék számba a leány- és fiúgyermekoktatása során elsajátított tudást és képességeket, melyek előfeltételei lehetnek az előnyös házasság megkötésének! Emellett vizsgálják meg, milyen gazdasági és politikai tényezők vannak pozitív vagy negatív hatással a párválasztás folyamatára!

A feladat során 2, 4 vagy 6 csoportra osztható az osztály, a létszámtól függően. Maximális csoportlétszám ideális esetben 4-5 fő. A csoportbeosztásnál fontos, hogy külön csoportba kerüljenek a fiúk és lányok. Minden csoport különböző 17. századi férfi és női sorsokkal ismerkedik meg a feladat során, létező történelmi személyek életútján keresztül. A lánycsoport/ok női karaktert, a fiúcsoporthat/ok férfikaraktert dolgoznak ki.

A csoportok a következő férfi és női karaktereket kapják meg: Kanizsai Orsolya, Nádasdy Tamás, Esterházy Miklós, Nyáry Krisztina, Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor.

A csoportok feladata, hogy a kiosztott karakterek tanulmányozását követően meghatározzák, hogy az adott személynek politikai, gazdasági és származási szempontból ki lenne az ideális jelölt a házasságra. A megfelelő házastárs kiválasztásakor a következő kritériumokat kell szem előtt tartaniuk: életkor, vallás, származás, családi állapot, rokoni kapcsolatok, gazdasági szempontok. További szempontként jelent meg férfiak esetében, hogy a fiatalembernek jó erkölcsűnek kellett lennie, nem lehetett züllött, részeges, szoknyák után kajtató. A lányoknál is ez volt a természetes elvárás, ugyanakkor szépségük még kelendőbbé tette őket. Titokban egészségük felől is tudakozódtak a kérők, hiszen ez volt a későbbi termékeny házasság garanciája.

A diákoknak mindezeket figyelembe véve kell egy fiktív portrét kialakítaniuk, amely tartalmazza, hogy mely kritériumoknak kell megfelelnie a legideálisabb férj- vagy feleségjelöltnek.

A csoportmunka befejezését követően egyesével mutatják be társaiknak az általuk feldolgozott személy életútját és a hozzá illő házastársjelölt fiktív portréját. Miután minden csoport prezentálta saját feladatmegoldását, az elhangzott információk alapján megpróbálják párba állítani a történelmi személyeket. Cél, hogy az elhangzott házassági szempontok és érdekek mentén haladva megtalálják a karakterük számára legelőnyösebb férj- vagy feleségjelöltet.

Kanizsai Orsolya

Született: 1521 • **Életkor:** 14 év

Vallás: római katolikus – Édesapja, Kanizsai László a római katolikus egyház hű fia volt. 1521-ben elzarándokolt Lorettóba (Loreto, Itália), és akkori szokás szerint nejével, Drágffy Annával és két élő gyermekével felvétette magát világi tagul a bencések szerzetesrendjébe. Az édesanyja is vallásos nő volt, aki udvari papot tartott, és birtokot hagyományozott az örményesi remetéknek.

Származás: Az ősrégi Osl nemzetségbeli főnemesi Kanizsai család sarja. Apja Kanizsai László, Vas vármegye főispánja, anyja bélteki Drágffy Anna volt. Apja rendkívüli vagyonos főnemes volt; több kastéllyal és uradalommal rendelkezett, mint Sárvár, Egervár, Kanizsa, Csókakő, Léka, Kismarton, Németkeresztúr, Kapuvár, Csepreg és más uradalmak a Dunántúlon.

Rokoni kapcsolatok: Apai nagyapja Kanizsai György horvát és szlavón bán. Anyai nagyapja bélteki Drágffy Bertalan erdélyi vajda.

Gazdasági szempontok: Fiúörökös hiányában ő örökölte a Kanizsai család teljes vagyonát. Mivel apja és testvérei meghaltak, Szapolyai János 1532-ben fiúsította az igen fiatal Kanizsai Orsolyát. 14 éves korában óriási vagyon örököseként jó esélyekkel indult a házassági piacon.

Gyermeekkora: Apja nem sokkal Orsolya születése után hunyt el. Ekkor az özvegy Drágffy Anna Frangepán Kristófhhoz ment nőül, azonban 1528-ban Sárvárott már szintén súlyos betegágyon tett végrendeletet az asszony. Orsolyánk így már hétéves korában teljesen árva volt.

Nádasdy Tamás

Született: 1498 • **Életkor:** 37 év

Vallás: római katolikus

Származás: Apja Nagykanizsa várkapitánya, földbirtokos, anyja az ősrégi zalai nemesi szenterzsébeti Terjék család sarjából való szenterzsébeti Terjék Orsolya. Első gyermekként született.

Gazdasági szempontok: Bár a Nádasdy család bizonyíthatóan ősi, nemesi származású, a középkor folyamán soha nem tartozott az ország meghatározó birtokosai közé, tekintélyes köznemesi családnak bizonyult, amely Vas és Zala vármegyében volt birtokos. A Nádasdy család évtizedeken át a Kanizsaiak familiárisa volt, és ősi birtokai a névadó Nádasd körül, valamint Sárvár vidékén és Vas vármegye déli részén terültek el. Házassággal, vagyonnal, birtokokkal kívánták megerősíteni az ifjú politikai karrierjét.

Gyermeekkora és neveltetése: Az apja Grazba küldte iskolába, ahol kitűnően megtanult németül. Nagy műveltségre tett szert, Bécsben, Bolognában és Rómában végezte jogi és bölcsész egyetemi tanulmányait. Számos idegen nyelvet is kitűnően elsajátított. Tanulmányait követően 1522-ben tért haza Magyarországra Cajetan bíboros tolmácsaként, aki a török elleni összefogás érdekében II. Lajos magyar királynak pénzügyi támogatást nyújtott. A fiatal tehetség az udvarhoz szegődött, és a király titkára lett.

Egyéb: Korának egyik legműveltebb, leggazdagabb életutat bejáró politikusa és egyik legtehetségesebb diplomatája, a török elleni háborúk sikeres hadvezére volt, aki az utókortól a „nagy nádor” titulust érdemelte ki.

Bethlen Gábor

Született: 1580 • **Életkor:** 46 év (második házasságára készül)

Vallás: Származás: Apja, Bethlen Farkas eleinte Ferdinánd híveként a török elleni harcokban szerzett hírnevet, majd János Zsigmond hívására Erdélybe települt, ahol országos főkapitány lett. Az 1575-ös kerelőszentpáli csatában Báthory István erdélyi fejedelem oldalán vett részt, az itt tanúsított érdemeiért 1576-ban nyerte a marosillyei uradalmat.

Gazdasági szempontok: 1613-ban Erdély fejedelme lett. Fejedelemként törekedett hatalma megszilárdítására, pénzügyi helyzetének stabilitására. Homo novusként, vagyis új nemesként emelkedett fel a fejedelmi címig. Családja nem rendelkezett nagyszámú birtokkal, várakkal, és nagy családi vagyonról sem beszélhetünk. Házasságával kívánta megerősíteni hírnevét, fejedelmi méltóságát, hatalmi pozícióját nemzetközi viszonylatban is. Házasságkötését tehát politikai szándékok vezérelték.

Családi állapota: Özvegy, első felesége, Károlyi Zsuzsanna 1521-ben elhunyt.

Gyermekkor és neveltetés: A marosillyei várkastélyban nevelkedett. Noha írni-olvasni megtanult a szülői háznál, oktatásában a gyakorlati és katonai tudnivalókra helyezték a hangsúlyt. Bethlen Farkas tervezte ugyan, hogy Gábort a kolozsvári jezsuita akadémiában taníttatja, erre azonban korai halála miatt nem került sor. Az özvegy fiaival Gyergyószárhegyre költözött bátyjához, Lázár Andráshoz. Az anya halála után a fiúkat Lázár András nevelte tovább, és mivel katonai pályára szánta őket, művelődésükkel nem sokat törődött. Bethlen Gábor utóbb felemlgette, hogy latinra nem tanították, ezt később önerőből valamennyire pótolta.

Brandenburgi Katalin

Született: 1602 • **Életkor:** 22 év

Vallás: Református. 1614-ben szüleivel együtt tért át a helvét hitvallásra.

Származás: János Zsigmond brandenburgi választófejedelem és Anna porosz hercegnő negyedik gyermekeként született. Egy bátyja volt, a későbbi György Vilmos brandenburgi választófejedelem, valamint két nővére, Anna Zsófia és Mária Eleonóra, akik Frigyes Ulrich braunschweig-lüneburgi herceghez, illetve II. Gusztáv Adolf svéd királyhoz mentek feleségül.

Gazdasági szempontok: Brandenburgi választófejedelem lányaként szerteágazó rokoni kapcsolatokkal rendelkezett az európai hercegek, királyok és fejedelmek körében. Apja az uralkodása során jelentősen megnövelte Brandenburg területét. Megszerezte többek között a Rajna menti Kleve városát, Markot és Ravensberget. 1618-ban apósa, Albert Frigyes porosz herceg halála után rászálltak a porosz hűbértokok is. Apja révén a Hohenzollern-ház, egy német eredetű nemesi család és uralkodói dinasztia tagja volt.

Nyáry Krisztina

Született: 1604 • **Életkor:** 20 év (második házasságára készül)

Vallás: katolikus (korábban református volt, de katolizált)

Családi állapot: Özvegy, 1618-ban kötött házasságot Thurzó Imrével, Thurzó György nádor fiával. A nászmenet és a menyegző pompája még az akkoriban megszokott főúri fényűzés mellett is párját ritkította; az esketést Alvinczi Péter végezte. Két lányuk született: Erzsébet (1621) és Krisztina (1622). Thurzó Imre 1621-ben elhunyt. Özvegyen maradt a fiatal nő, aki három évi házassága alatt alig élt néhány hónapot férjével.

Származása: Nyáry Pál és Várday Kata lánya. Apja, Báró bedegi Nyáry Pál az egri vár várkapitánya, törökverő hadvezér, Kraszna, Bihar és Közép-Szolnok vármegye főispánja, Bocskai István erdélyi fejedelem főudvarmestere, földbirtokos volt.

Gazdasági szempontok: Thurzó Imre halálát követően gazdag örökséggel kecsegtető özvegyként élt tovább. Thurzó Imre halálával kihalt a biccsei-árvai Thurzó-ág, első számú örököse özvegyen maradt felesége, Nyáry Krisztina lett.

Esterházy Miklós

Született: 1582 • **Életkor:** 42 év (második házasságára készül)

Vallás: római katolikus

Családi állapot: Özvegy. Esterházy először 1612-ben lett közfigyelem és köztiszteltet tárgyává, amikor Mágóchy Ferenc gazdag özvegyével, Dersffy Orsolyával házasságra lépett 1612. november 22-én. A több évvel idősebb, tekintélyes családból származó feleség (akivel már az előző férj életében szerelmi viszonya volt) segített a tehetséges politikusnak a felemelkedésben. E házasság után az összes Dersffy és Mágóchy javakat örökölte. Mágóchy Ferenc özvegye a dúsgazdag Dersffy Orsolya volt. Birtokában nagy, ősi házak örökségei egyesültek. Orsolya vagyonából megkapta Zólyom és Dobrona, Vágújhely és Zsolna, Lánzsér és Lakompak, Lindva és Kismarton várait és uradalmait. Férje, Mágóchy után a hevesi és borsodi kiterjedt javakat, Munkács, Torna és Regéc várait. A házasságból 1616-ban egy fiú, István született, majd 1619-ben Dersffy Orsolya elhunyt.

Származás: Esterházy Ferenc pozsonyi alispán és Illésházy Zsófia (Illésházy István nádor testvére) fia volt. Hét bátyja, két nővére, két öccse és egy húga volt. Szülei protestánsok voltak. Katolikus hitre való áttérését követően apja kitagadta a családból.

Gyermekkor és neveltetés: Hétéves korától nagynénjénél, Kubinyi Lászlóné Esterházy Magdolná-nál nevelkedett. A nagyszombati káptalani iskolában, a sellyei gimnáziumban, majd a bécsi jezsuitáknál neveltették, ahol a vallásos érzelmű ifjú a történelmen és retorikán kívül a hittant is komolyan tanulta, minek következtében 1601-ben katolizált. Emiatt atyja kitagadta házából, nagybátyja, Illésházy István azonban nem hagyott föl reményével, hogy visszatéríti. Ismerve unokaöccse tehetségét és képességeit, szolgálatába fogadta, s mind fontosabb ügyekkel bízta meg. A gyermektelen Illésházy élete alkonyán őt kívánta nagy birtoka egyik örökösevé tenni, azzal a feltétellel, hogy visszatér a protestáns hitre. Miklós ezt elutasította. Az örökség elutasítását követően Miklós egy távoli rokon, Mágóchy Ferenc udvarában keresett szolgálatot.

FÉRFISORS – Fiú, férj, családapa, hadvezér és politikus

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Férfi életút a 17. században			
Gyakorlati feladat elnevezése: Fiú, férj, családapa, hadvezér és politikus		Gyakorlati feladat típusa: Kiscsoportos/egyéni prezentáció, otthoni felkészülést követően	
Időtartam: 30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: flipchart, színes filctollak	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 9–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

A 17. századi férfisorsnak és életútnak megvoltak a maga állomásai. A projektfeladat keretében a férfiak 17. századi helyzetével, szerepével és feladataival ismerkedhetünk meg.

A korszakban jellemző élethelyzeteket, szituációkat, a diákok között szétosztjuk a tevékenységeket, melyek a férfielest különböző korszakaihoz tartoznak. A diákok feladata a megfelelő módon, időrend szerint sorrendbe állítani a különböző életeseményeket, és kategorizálni, hogy melyik életszakaszban élhették át az adott eseményt vagy tevékenységet.

AZ ÉLETESEMÉNYEK A KÖVETKEZŐK:

GYERMEKKORTÓL A HÁZASSÁGIG

- A világra jöttödet követő napokban sietve megkeresztelnek, hogy a keresztség szentsége óvjon minden bajtól.
- Alig négyhónapos korodban nagy hirtelen megbetegszel. Féltő, hogy nem éred meg a reggelt. Míg atyád a pozsonyi orvosokért szalajtja az inast, édesanyád kámforos-sáfrányos rózsavízzel borogatja tüzelő homlokodat, és szüntelenül imádkozik. A pozsonyi orvosdoktorok főzetei használtak, meggyógyultál a betegségből.
- Édesanyád újabb fiúgyermeknek adott életet. Öcséd született. Asszonyanyád azonban belehalt a szülésbe. A gyászév leteltével apád újránházasodik, így meg kell ismerkedned mostohaanyáddal.
- Ötödik születésnapodat nagy lakomával ünnepli a család. Kikerülsz az asszonyi gondoskodás alól, férfiak irányítják majd neveltetésed. A játékot, vidám mulatságot a tanulás váltja fel. Saját udvarmestered lesz, a jámbor ferences atyától pedig megtanulod a betűvetés, az olvasás és a számtan alapjait.
- Búcsút intesz a szülői háznak, gimnáziumba mész. Hat tanulással töltött év vár rád, grammatikát, poétikát, retorikát tanulsz. A társaddal töltött diákeveket az otthon töltött kéthónapos vakáció szakítja meg ősszel, a szüret idején.
- A nagyszombati egyetemen végzed felsőfokú tanulmányaidat, s külföldi peregrinációba utazol híres-neves egyetemekre. Európai körutazásra indulsz.
- Tanulmányaid befejeztével erős hívást érzel a szerzetesi hivatásra. Atyád szava azonban közbeszól. Nem választhatod a szerzetesi hivatást, világi pályára kell lépned, és neked kell eltartani a családot.

HÁZASSÁG ÉS POLITIKAI ÉLETÚT:

- Vándorlásaidból hazatérve most érkezted a legnagyobb válaszúthoz. Szüleid tanácsait és családod érdekeit szem előtt tartva alkalmas menyasszonyt választasz magadnak.
- Szép jegygyűrűt ajándékozol mátkádnak, s néhány hónappal később sor kerül a nászünnepre is.
- Hajód révbe ért, boldogan élsz hűséges társad mellett, aki 19 gyermeket hoz a világra. Családfőként a te iránymutatásodat várja asszonyod és udvarod minden tagja. Sokat vagy távol: a pozsonyi országgyűlésre utazol, vagy a bécsi udvarban szolgálsz. Sosem feledkezel meg érdeklődni az otthon maradottak egészségéről, s a távolból imádkozol értük.
- Gyakran vendégeskedsz Bécsben az udvarban. Hűséges szolgálataidat tisztségekkel, méltóságokkal ismeri el az uralkodó. Fényes ünnepségekre, pompás lakomákra, bálókra és színelőadásokra kapsz meghívást Őfelségétől.
- Udvari szolgálattal és vitézséggel gyarapítod jószágaidat. Tágas kastély építésébe kezdesz, melyben nyáron mulatságokat rendezel. Eközben erősíted várad védelmi rendszerét egy új bástya építésével.
- Török ellen indulsz magad is a hívó szóra száz lovassal. Vitézül harcolsz, sok pogányt küldesz a halálba. Az ellenség megfutamodott. Te pedig dicsőséggel és gazdag zsákmánnyal térsz haza.

AZ ÉLETPÁLYA CSÚCSA:

- Szerelmes édes feleséged örökre elszunnyad karosszékében. Harminckilenc esztendő volt szégyneke, tizenkilenc gyermeknek adott életet, mielőtt sírba szállt. Gyermekeid közül az otthon lévők kicsinyek, anyai gondoskodásra van szükségük, s te magad sem akarsz vénségedre egyedül maradni, tehát újra megnősülsz.
- Életpályád csúcsára értél. Családod nem szűkölködik a földi javakban. Időskorodra a gyűjtés lesz legnagyobb örömed. Atyádtól örökölt kincstáradat házasságaidal szerzett ingóságokkal és idegen földön vásárolt portékával gyarapítod. Ma már több kastélyt is megtöltenek a kincseid. Tárházadban drága ékszerek, ötvösművek, díszfegyverek, ritkaságok hirdetik családod hatalmát és dicsőségét vendégeidnek.
- Múlnak az évek, elfordul szíved engedetlen, kemény asszonyodtól. Menekülve a perpatvar elől legszívesebben egymástól távol töltitek az időt. Te meghitt atyafiak társaságában, jó bor kíséretében kártyázással, kocka-, sakk-, ostáblajátékkal és vadászattal ütöd el az időt.
- A nyavalyás vénség egyre inkább gyötri, nyomorgatja testedet. A doktorok kéthetes feredőzést és ivókúrát tanácsolnak egy közeli hévízben. A fürdőben kellemesen telik az idő, nem unatkozol, hiszen a fürdőt rengetegen látogatják.
- Hetvenedik esztendődet taposod. Elfogyatkoztál, meghalványodtál. Doktorok és papok adják egymásnak az ajtókilincset. Hamarosan indulnod kell az igen hosszú útra. Ideje készülődni.
- Háza népéről és szerelmes mátkádról gondolt viselsz halálodban is. Végre rendelkez, feleségednek és gyermekeidnek kiadod, ami jár, elosztod köztük birtokaidat és vagyonodat.
- Ütött az utolsó órád. Azt hitted, hogy felkészültél, de most mégis tusakodsz, viaskodsz az irgalmatlan halállal. Búcsút veszel a földi világtól. Hosszú élet jutott neked osztályrészü, most békésen befejezed földi pályafutásod

FÉRFISORS – Pályázat a nádori pozícióra

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Politikai életpályamodell a 17. században			
Gyakorlati feladat elnevezése: Pályázat a nádori pozícióra		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat	
Időtartam: 30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: flipchart, színes filctollak	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 9–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

A feladat során a diákok a 17. századi politikai élet szereplői bőrébe bújnak. A csoportmunkán alapuló projekt során lehetőségük nyílik közelebbről betekinteni a korabeli nemesség politikai szerepvállalásába, megismerve személyes karrierutakat és betekintést nyerve a nádorválasztás menetébe.

A projekt keretében egy fiktív nádorválasztást játszanak el a diákok, melynek menete a mai állásinterjúk hangulatát idézi. A feladat során 4 csoportra osztjuk az osztályt. Az első három csoport a nádori pozícióra jelentkező főrangú nemeseket fogja képviselni. Minden csoport egy-egy nádorjelölt életútját tekinti végig és írja meg ezek alapján a pályázatot, amellyel a nádori pozíciót szeretnék elnyerni. Céljuk, hogy a pályázatban erős érvekkel, állításokkal indokolják alkalmasságukat, személyes motivációjukat a nádori pozícióra.

A 4. csoport pedig a nádori pozícióra jelentkezők pályázatait bírálja el, és a beérkezett önéletrajzok/motivációs levelek fényében választja ki a legmegfelelőbb jelöltet.

A játék 3 fázisra bontható. Pályázatírás, kampányidőszak és döntéshozási fázisra osztható a játék. Az első fázisban felkészülnek a nádori pozícióra jelentkező jelöltek, elkészülnek az önéletrajzok, és a bíráló csoport meghatározza a leendő nádor legfontosabb tulajdonságait. Ezt követően bemutatkoznak a nádori pozícióra jelentkező személyek, felsorakoztatva személyes érdemeiket és motivációjukat. Végül pedig a beérkező önéletrajzok és kampánybeszéd meghallgatását követően a bírálók összevetik az elhangzottakat az általuk meghatározott kritériumokkal, elvárásokkal. Ezek fényében meghozzák döntésüket, és kiválasztják a legmegfelelőbb jelöltet a nádori pozícióra.

1. FÁZIS: PÁLYÁZATÍRÁS

A nádori pozícióra jelentkező főurakat megtestesítő csoportoknak kiosztunk egy-egy karakterlapot, melyen részletes információt olvashatnak a jelölt származására, rokoni kapcsolataira, házasságára, személyes ambícióira, vagyoni helyzetére, katonai sikereire és korábbi politikai karrierjére vonatkozóan. Az információk értelmezését követően egy önéletrajzot kell készíteniük, melyben feltüntetik a jelölt minden korábbi érdemét és tapasztalatát, amelyek alkalmassá teszik őt a nádori pozíció betöltésére.

A beérkező pályázatokat bíráló csoport feladata pedig meghatározni, hogy az aktuális politikai, gazdasági és nemzetközi helyzetben milyen nádorra van szüksége az országnak. Számba veszik

mindazon személyes tulajdonságokat és gazdasági, politikai tényezőket, melyekkel a leendő nádornak rendelkeznie kell. Táblázatot készítenek, amelyben felsorolják a nádori pozíció betöltéséhez szükséges kritériumokat, és jelezhetik, hogy a jelöltek megfelelnek-e ezeknek. A táblázat elkészítéséhez vegyék figyelembe az alábbi szempontokat:

- Vizsgálják, milyen vagyoni/gazdasági helyzetben kell lennie a leendő nádornak.
- Vegyék számba a személyes tulajdonságokat, képességeket, amelyekkel egy nádornak rendelkeznie kell.
- Tegyenek bizonyos megállapításokat a jelölt tanulmányaira, neveltetésére vonatkozóan is.
- Határozzák meg, hogy milyen politikai tapasztalattal, karrierúttal kell rendelkeznie a nádorjelölteknek.
- Tegyenek megállapítást a nádor származására, családi kapcsolataira vonatkozóan.
- A jelölt katonai pályájára vonatkozóan is határozzanak meg kritériumokat

2. FÁZIS: KAMPÁNYIDŐSZAK

A kiscsoportos felkészülés eredményeit prezentálva bemutatkoznak a nádori pozícióra jelentkező személyek, felsorakoztatva személyes érdemeiket és motivációjukat. Minden csoport egy személyt állít ki, aki az ő jelöltjüket jeleníti meg az adott személy bőrébe bújva. Feladata, hogy egy maximum ötperces kampánybeszédben meggyőzze a bírakat, hogy őt válasszák a nádori pozícióra. Beszédében felsorolja mindazt, amit a csoportmunka keretében megbeszéltek.

A beszédnek tartalmaznia kell a következő elemeket:

- Bemutatkozás – személyes adatok feltárása (név, életkor, származás, tanulmányok, házasság);
- Gazdasági helyzet feltárása – vagyoni helyzet, birtokok, várak felsorolása;
- Politikai karrier – eddig betöltött pozíciók, szerepei az ország politikai életében, tapasztalatok, diplomáciai küldetések stb.;
- Katonai pálya – katonaként, hadvezérként, várkapitányként teljesített sikerek, győztes csaták, hőstettek felsorolása stb.;
- Érdekségek, egyéb – minden egyéb információ, amit a csapatok fontosnak tartanak elmondani a nádorjelöltre;
- Motivációk és célok – zárásként pedig összefoglalva mondják el személyes motivációjukat, céljaikat és terveiket, mindazt, amit nádorként meg szeretnének valósítani az ország érdekében.

A döntéshozók eközben figyelmesen hallgatják a beszédeket, jegyzetelik a fontos információkat. Az általuk készített listán vezetik, hogy a jelölt megfelel-e a meghatározott kritériumoknak. (Előzetesen táblázatot készítenek.)

3. FÁZIS: DÖNTÉSHOZÁS

Az utolsó fázisban a döntéshozó csoport tevékenysége kerül fókuszba. Az elhangzott beszédek és önéletrajzok megvizsgálása alapján döntést hoznak arról, hogy ki a legalkalmasabb jelölt a nádori pozícióra. Első körben a csapat egyeztet az elhangzottakról, közös nevezőre jutva meghozzák döntésüket, majd ezt a jelöltek tudomására hozzák, és kihirdetik az ország következő nádorát.

NÁDORJELÖLTEKNEK SZÜKSÉGES MELLÉKLETEK

Választható karakterlapok

(Esterházy Miklós, Forgách Zsigmond, Thurzó György, Wesselényi Ferenc)

Esterházy Miklós

Született: 1582

Vallás: római katolikus

Származása: Esterházy Ferenc pozsonyi alispán és Illésházy Zsófia (Illésházy István nádor testvére) fia volt. Hét bátyja, két nővére, két öccse és egy húga volt. Szülei protestánsok voltak. Katolikus hitre való áttérését követően apja kitagadta a családból.

Neveltetése: Hétéves korától nagynénjénél, Kubinyi Lászlóné Esterházy Magdolnánál nevelkedett. A nagyszombati káptalani iskolában, a sellyei gimnáziumban, majd a bécsi jezsuitáknál tanult, ahol a vallásos érzelmű ifjú a történelmen és retorikán kívül a hittant is komolyan tanulta, minek következtében 1601-ben katolizált. Emiatt atyja kitagadta, és Esterházy Miklós kénytelen volt elhagyni a szülői házat.

Családi állapota: Házasságai révén tekintélyes vagyonra tett szert. Első házasságát Mágóchy Ferenc gazdag özvegyével, Dersffy Orsolyával kötötte 1612. november 22-én. E házasság után az összes Dersffy- és Mágóchy-javakat örökölte. Mágóchy Ferenc özvegye a dúsgazdag Dersffy Orsolya volt. Birtokában nagy, ősi házak örökségei egyesültek. Orsolya vagyonából megkapta Zólyom és Dobrona, Vágújhely és Zsolna, Lánzsér és Lakompak, Lindva és Kismarton várait és uradalmait. Férje, Mágóchy után a hevesi és borsodi kiterjedt javakat, Munkács, Torna és Regéc várait.

Második házasságát bedeghi Nyáry Krisztinával kötötte 1624. július 21-én. Krisztina első férje Thurzó Imre volt, aki Thurzó György nádornak volt a fia. Thurzó Imre halálával kihalt a biccsei-árvai Thurzó-ág, első számú örököse özvegyen maradt felesége lett.

Politikai életpálya: Nagybátyja, Illésházy István nádor udvarába szegődött. Illésházyt lengyelországi bujdosásába is elkísérte, majd a Bocskai-felkelés idején is mellette maradt. Nagybátyja halála (1609) után a néhai nádor udvarát elhagyta, s Mágóchy Ferenc kassai főkapitányhoz ment, aki alatt hadiszolgálatot teljesített. II. Mátyás magyar király kegyét elnyerve, 1613-ban az uralkodó a testvérével együtt bárói rangra emelte, egyszersmind tanácsossá és várkapitánnyá nevezte ki, s Regéc törvényes urává tette. Diplomáciai területen is sikereket ért el, 1614-ben, amikor a nemzet nevében a linzi gyűlésre küldték, ahol a török háború folytatását tárgyalták. 1617-ben beregi, 1618-ban zólyomi főispán, titkos tanácsos, majd főudvarmester lett. Közreműködött a nikolsburgi béke megkötésében. Érsekújvár és a bányavárosi végek kapitánya lett.

Katonai életpálya: A Nyitra melletti fényes hadi tette (1623) után Bécsben 1624. január 20-án dalmenetet tartott, s a királyt a háború erélyes folytatására akarta rábírni.

Wesselényi Ferenc

Született: 1605

Vallás: római katolikus

Származás: Apja báró Wesselényi István (1583–1627), II. Ferdinánd király udvari tanácsosa, anyja szerdahelyi Dersffy Katalin bárónő, báró Dersffy Miklós Hont vármegyei főispán leánya.

Neveltetés: A jezsuiták nagyszombati iskolájában nevelkedett, ahol katolikus vallásra tért.

Családi állapot: Rimaszécsi Széchy Máriát vette feleségül, aki a „Murányi Vénusz” néven vált ismertté. A jómódú magyar köznemesi családból származó Mária kétszer házasodott meg, mielőtt Wesselényi felesége lett. Előbb körülbelül tizenhét évesen, 1627-ben ifjabb Bethlen István váradi főkapitányhoz ment hozzá, aki azonban alig ötévnyi együttlét után, 1632-ben meghalt. Özvegyként másodszor rozsályi Kun István köznemes, szatmári főispán vette feleségül 1634-ben, akitől 1637-ben – harcias előzmények után – elvált. Wesselényi 1644-ben Széchy Mária segítségével vette be Murány várát, majd feleségül is vette az asszonyt.

Katonai életpálya: Hatalmas testi ereje és heves vérmérséklete katonai pályára terelte. Nagyon fiatalon részt vett több csatában a törökök ellen. IV. Ulászló lengyel királynak is segítségére volt egy magyar csapattal az oroszok és tatárok ellen, mely tetteért lengyel honosságot és százezer tallér értékű uradalmat nyert. II. Ferdinánd grófi rangra emelte és Fülek várának parancsnokává nevezte ki. 1647-ben Magyarország főtábornagyává lett, s mint ilyen harcolt a svédek, később Rákóczi György ellen.

Forgách Zsigmond

Született: 1655

Vallás: római katolikus – 1603-ig protestáns, ekkor Pázmány Péter hatására katolizált.

Származás: A Hont–Pázmány nemzetségből származó Ghymesi és gácsi grófi család gácsi ágából származott. Apja Forgách Simon báró, főpohárnok, anyja Pemfflinger Orsolya volt. Testvérei közül ő volt a legidősebb.

Családi állapot: Házasságával jelentős mértékben gyarapította birtokait. Első felesége Losonczy Anna volt (1589-ben), majd az ő halála után vette el Thurzó György lánytestvérét, Zsuzsannát 1598-ban. Harmadik felesége Pálffy Katalin volt, Győr híres visszafoglalójának, Pálffy Miklósnak és Fugger Máriának a leánya. Két fia, Ádám és Zsigmond ebből a harmadik házasságából származott.

Politikai életpálya: Zsigmond világi úton törekedett mind magasabbra. 1583-ban apródként kezdte meg pályafutását Báthori István udvarában. Urát Lengyelországba is elkísérte, majd annak halálát követően tért haza. 1599-ben már királyi tanácsos. 1604-ben főpohárnokmester, 1606-ban országbíró, 1611-ben Felső-Magyarország főkapitánya, Sáros, Nógrád és Szabolcs vármegye főispánja lett.

Katonai pálya: 1611 júliusától szeptemberéig sikertelen hadjáratot vezetett Erdélybe Báthory Gábor erdélyi fejedelem ellen.

Thurzó György

Született: 1567

Vallás: római katolikus

Származás: Apja, Thurzó Ferenc előbb nyitrai püspök, majd kamarai elnök, árvai örökös főispán. Anyja Zrínyi Kata, a későbbi szigetvári hős, Zrínyi Miklós leánya. Apja első házassága révén nagy birtokokra tett szert, megszerezte az árvai várhoz tartozó uradalmat.

Neveltetés: Apja halála után anyja, majd mostohaapja, Forgách Imre nógrádi főispán nevelte. 1583-ban a gyámi nevelés alól felmentetették. Magyarország akkori főkormányzójának udvarába vitték, hogy ott a katonai és diplomáciai pályára képezzék. 1585-ben, anyja halála után mostohaapja kívánságára hazament, átvette vagyona igazgatását, és megörökölte az árva megyei örökös főispáni címet is.

Családi állapot: 1589-ben feleségül vette Forgách Zsófiát. Házasságukból két leány született, de Zsófia a második gyermek világra hozatala után nem sokkal meghalt. 1592-ben Czobor Mihály lányát, Erzsébetet vette második házastársul.

Politikai életpálya: 1590-ben Pálffy Miklós komáromi kapitány mellett segédkezett. 1598-ban királyi tanácsos, 1599-ben főpohárnok volt. Valódi magyar bárói címet a Thurzó családból elsőként 1599. július elsején György szerzett. Egyszerre lett tisztségviselő országbáró és címzetes báró. A Bocskai István vezette felkelés alkalmával hű maradt a Habsburg-házhoz, Rudolf király békebiztosul őt küldte Bocskaihoz. 1606-ban nagy szerepe volt a bécsi béke megkötésénél. II. Mátyás magyar királynak bizalmas embere volt.

Rangja: 1599-ben bárói címet szerzett. 1606. április 10-én grófi méltóságot nyert; ezzel lett Magyarországon az első, aki valaha is grófi címet szerzett az uralkodótól.

Katonai pálya: 1593-ban részt vett Székesfehérvár ostromában.

THURZÓ GYÖRGY

Születési év:

Származás:

Tanulmányok:

Korábban betöltött tisztségek:

Katonai sikerek:

Vagyoni helyzet, birtokok:

Érdeklődési körök:

Képességek:

Személyes motiváció:

WESSELÉNYI FERENC

Születési év:

Származás:

Tanulmányok:

Korábban betöltött tisztségek:

Katonai sikerek:

Vagyoni helyzet, birtokok:

Érdeklődési körök:

Képességek:

Személyes motiváció:

ESTERHÁZY MIKLÓS

Születési év:

Származás:

Tanulmányok:

Korábban betöltött tisztségek:

Katonai sikerek:

Vagyoni helyzet, birtokok:

Érdeklődési körök:

Képességek:

Személyes motiváció:

FORGÁCH ZSIGMOND

Születési év:

Származás:

Tanulmányok:

Korábban betöltött tisztségek:

Katonai sikerek:

Vagyoni helyzet, birtokok:

Érdeklődési körök:

Képességek:

Személyes motiváció:

A NÁDOR

A király után a legnagyobb országos méltóság, a király helyettese.

Tisztséggel járó hatáskörök:

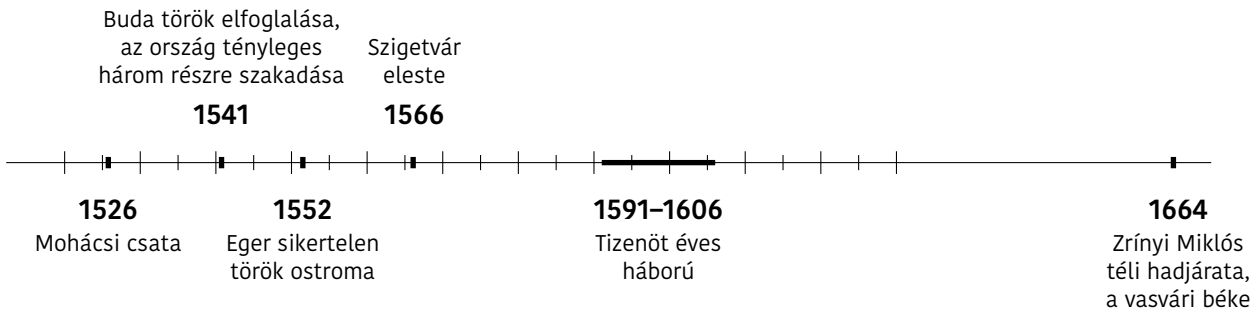
- A király választásánál övé az első szavazat;
- A kiskorú király gyámja;
- Nemesi felkelés esetén ő az ország főkapitánya;
- A honfiak között felmerült meg hasonlításokat kiegyenlíti;
- A király és az ország között felmerülő meg hasonlítás esetén közbenjár;
- Ha a király gyengeelméjűségnél vagy hanyagságnál fogva azt nem tehetné, vagy nem tenné, az ország szónokait meghallgatja, és azoknak válaszol;
- A királyi adományok alkalmánál felmerülő panaszokat a király elé terjeszti;
- Ő az ország első nagybírája oly értelemben, hogy a királyi méltóságon kívül nagyobb vagy az övéhez hasonló bírói hatalma senkinek sincs;
- A király távollétében annak helytartója.

A NÁDORI TISZTSÉG BETÖLTÉSÉNEK FELTÉTELEI

Személyes tulajdonságok, képességek:	Származás:	Gazdasági szempontok, vagyon és birtokok:
Tanulmányok, neveltetés:	Politikai tapasztalatok:	Katonai tapasztalatok:

AZ ORSZÁG AKTUÁLIS HELYZETE:

Előzmények:

Ország területi egysége:

MAGYAR KIRÁLYSÁG HÁROM RÉSZRE SZAKADT:

- Habsburg-kézen lévő Magyar Királyság
- Török hódoltság
- Erdélyi Fejedelemség

Uralkodó személye:

A királyi udvar a Habsburgok trónra kerülése után az országon kívülre került. Ezzel a magyarság megfosztatott attól a szervező központtól, ami más nyugati országokban a kora újkorban és az újkorban kialakította a nemzetállam kereteit.

Az ország három részre szakadásával a királyi Magyarország területén a császár, az Erdélyi fejedelemségben a Porta által jóváhagyott fejedelem, a hódoltságban pedig a török szultán uralkodott.

Nemzetközi helyzet:

Az iszlám fenyegetés óriási lökést adott a keresztény egység iránti vágyódásnak. Az oszmánokat a kereszténység ősellenségének tekintették. A török ügy a 16–17. században megkerülhetetlenül foglalkoztatta szinte egész Európát. A török kiűzésére létrejött szövetség és győztes háború alapozhatná meg az európai egységet.

Belpolitikai helyzet:

Magyarországot érinti legintenzívebben a török kérdés. Az oszmán seregek a mohácsi csata megnyerése (1526) és a főváros, Buda elfoglalása (1541) után megszállták az ország középső, mintegy 120 000 km²-nyi területét, de közben kísérletet tettek a magyar királyi koronát megszerző Habsburgok legyőzésére is, azonban ez nem sikerült. Patthelyzet alakult ki a két nagyhatalom között, Magyarországot megosztották egymás között. Az ország szinte minden szöglete csatatérre vált. Elpusztult az épített környezet jelentős része, megroppant a korábbi településszerkezet, lehanyatlott a korábbi városi központok többsége, áthelyeződtek a gazdaság súlypontjai, és valóságos demográfiai katasztrófa következett be.

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Női életút a 17. században			
Gyakorlati feladat elnevezése: A leány, a feleség és az özvegy		Gyakorlati feladat típusa: Kiscsoportos/egyéni prezentáció, otthoni felkészülést követően	
Időtartam: 30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: flipchart, színes filctollak	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 9–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

A 17. századi női sorsnak és életútnak megvoltak a maga állomásai. A projektfeladat keretében a nők 17. századi helyzetével, szerepével és feladataival, a női életút állomásaival ismerkedhetünk meg.

A diákok között szétosztjuk a korszakban jellemző élethelyzeteket, szituációkat, tevékenységeket, melyek a női élet különböző korszakaihoz tartoznak. A tanulók feladata a megfelelő módon, időrend szerint sorrendbe állítani a különböző életeseményeket, és kategorizálni, hogy melyik életszakaszban élhették át az adott eseményt vagy tevékenységet.

AZ ÉLETESEMÉNYEK A KÖVETKEZŐK:

GYERMEKKORTÓL A HÁZASSÁGIG

- Csecsemőkorodban szerető dajkád táplál.
- Kedves dajkád és a női udvartartás körében töltöd napjaidat.
- Apád korai halálát követően zárdába küldenek nevelkedni.
- Leányok házába küldenek nevelkedni, ahol olvasást, írást, illendő járást, társalgást, étkezést, öltözködést, táncot és zenét tanulsz.
- Zárda helyett a családot választod.
A zárdából kilépve férjjelölted vár rád, s jegygyűrűt ajándékoz neked.
- Esküvői nászünnepeket követően hozományodat megrakott szekerek viszik szerelmes urad házába.

ASSZONYI FELADATOK

- Csecsemőkorodban szerető dajkád táplál.
- Kedves dajkád és a női udvartartás körében töltöd napjaidat.
- Apád korai halálát követően zárdába küldenek nevelkedni.
- Leányok házába küldenek nevelkedni, ahol olvasást, írást, illendő járást, társalgást, étkezést, öltözködést, táncot és zenét tanulsz.
- Zárda helyett a családot választod.
A zárdából kilépve férjjelölted vár rád, s jegygyűrűt ajándékoz neked.
- Esküvői nászünnepeket követően hozományodat megrakott szekerek viszik szerelmes urad házába.

HELYTÁLLÁS ÖZVEGYKÉNT

- Húsz év házasság után a férjed meghal, illően megadod neki a végtisztességet.
- Nem vagy hajlandó többé férjhez menni. Holtig ki nem vetkezel a gyászból.
- Férjed halála után sokat imádkozol, lelki üdvéért fohászkodsz.
- Férjed vagyonát és a családi birtokokat igazgatod.
Fiaid nagykorúságáig a te kezeden vannak a jószágok.
Széles határon nincs tekintélyesebb, gazdagabb nemesasszony, mint te.
- Udvarodban üzött gyógyító mesterségnek híre megy.
Minden bajra tudsz varázsszert. Bizony van úgy, hogy nem használnak a praktikák.
Olykor elhordanak mindenféle szipirtyónak, boszorkánynak.
- A nádor vizsgálatot indít ellened birtokaidon.
Kegyetlenséggel, gyilkossággal, boszorkánysággal vádolnak.
Nincs bizonyíték ellened, így hosszas meghurcoltatást követően szabadon engednek.
- Megvénültél, egyik nyavalya a másik után gyötör.
Vénségemben otthon élsz, és a halál családom körében ér.

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Női életút a 17. században			
Gyakorlati feladat elnevezése: Boszorkányperek a kora újkori Magyarországon		Gyakorlati feladat típusa: Kiscsoportos/egyéni prezentáció, otthoni felkészülést követően	
Időtartam: 30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: flipchart, színes filctollak	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutató	Célcsoport: 9–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

A 17. századi női sorsnak és életútnak megvoltak a maga állomásai. A projektfeladat keretében a nők 17. századi helyzetével, szerepével és feladataival ismerkedhetünk meg. A korszak talán legizgalmasabb kérdéskörét, a boszorkányperek témakörét járjuk körbe részletesen.

A női életút lehetséges állomásait megismerve (lásd előző projektfeladat) egy egyéni/kiscsoportos prezentáció keretében ismerkedünk meg közelebbről az özvegység időszakával, azon belül is a főrangú asszonyok ellen indított boszorkányperek részleteivel, így nyerve betekintést a korszak kultúrtörténeti, mentalitástörténeti és társadalomtörténeti aspektusaiba.

AZ EGYÉNI/KISCSOPORTOS PREZENTÁCIÓ KRITÉRIUMAI:

Létszám: maximum 3-4 fő

Időkeret: 15–20 perc

Fő tematika és kérdések:

- Kora újkori „boszorkányhit”, hiedelmek, tévhitek.
- Miért nőket vádoltak leggyakrabban boszorkánysággal?
Milyen tevékenységet végeztek a nők, amelyek miatt boszorkánysággal vádolták őket?
- Mik lehettek a kora újkori boszorkányperek politikai okai?
- Említetek név szerint 2-3 történelmi személyt, akiket boszorkányság vádjával perbe fogtak.
Mi lett a sorsuk és a per kimenetele? (Pl. Báthory Erzsébet, Báthory Anna stb.)
- Hogyan jelennek meg a boszorkányok filmekben, könyvekben, sorozatokban?
Hozzatok rájuk példát, és keressetek párhuzamot, hasonlóságot a történelmi tények és a fikció között!

IRODALOMLISTA A FELDOLGOZÁSHOZ:

- Boszorkányság, mágia, lélekutazás. *Rubicon*, 2012/1 különszám.
- Várkonyi Gábor: A sárkány árnyékában. Kultusz és történelem: Báthory Erzsébet életének értelmezései. *Korunk*, 2012. 23/3, 35–40.
- Nagy László: *A rossz hírű Báthoryak*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Nagy László: „Sok dolgot próbála Bethlen Gábor...”: Erdélyi boszorkányperek. Budapest, Magvető, 1981.
- Nagy László: Erdélyi boszorkányperek a politikai hatalom szolgálatában. *Századok*, 1978/6, 1097–1141.
- Sz. Kristóf Ildikó: Boszorkányüldözés a kora újkori Magyarországon: kutatástörténet, eredmények, teendők – 2013-ban.
In: Klaniczay Gábor: *Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában*. Vallástudományi tanulmányok Közép-Kelet-Európából 1. Balassi Kiadó, Budapest, 2014, 17–62.

17. SZÁZAD BIBLIOGRÁFIA:

Angelika Orgona: *Loving Husbands, Caring Fathers, Glorious Ancestors: Male Family Roles in Early Modern Transylvania.*
Hungarian Historical Review 9, no. (4) 2020, 624–649.

Bagi, Zoltán Péter (2016) Kanizsay Orsolya terhessége és Nádasdy Ferenc születése.
Kaleidoscope: Művelődés-Tudomány- és orvostörténeti folyóirat, 7 (13). 218-231

Bárth Dániel: Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon.
Budapest, MTA-ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoport, 2005.

Bódai Dalma (2019): Szülői szerepek és gondoskodás:
Czobor Erzsébet mint anya és mostohaanya. In: Erdélyi Gabriella (szerk.):
Érzelmek és mostohák Mozaikcsaládok a régi Magyarországon 1500–1850.
Magyar történelmi értekezések, MTA BTK, Budapest, 2019, 91–111

Bódai Dalma: „...mikor sok kérői voltanak leányának.” Menyasszonyok és hozományok
a Thurzó családban a 17. század elején. *Sic Itur Ad Astra* 73 2021, 35–56.

Deáky Zita – Krász Lilla: Minden dolgok kezdete.
A születés kultúrtörténete Magyarországon, XVI–XX. század. Budapest, Századvég, 2005.

Deáky Zita: Bábák egykor és ma Magyarországon. In: Bárth Dániel (szerk.):
Ünnepelő. Írások. Verebélyi Kincső születésnapjára. Budapest, ELTE BTK Folklóre Tanszék, 2005.

Erdélyi Gabriella (2019): Esterházy Miklós mint családfő.
Utódlás és érzelmek egy 17. századi arisztokrata dinasztiában és mozaikcsaládban.
Történelmi Szemle (61.) 4. 657–680.

Erdélyi Gabriella: Anyaság a kora újkorban. Várdai Kata és lányai kapcsolata.
Korall 21. évfolyam 82. szám. 2020.

Kósa László (szerk.): Magyar művelődéstörténet. Osiris tankönyvek, Budapest, 2006.

Laczházi Gyula Bepillantás a kora újkori családok érzelmi gyakorlataiba.
In Erdélyi Gabriella (szerk.): Érzelmek és mostohák:
Mozaikcsaládok a régi Magyarországon, 1500–1850. MTA BTK, Budapest, 47–54.

Orgona Angelika: A Kornis-ház. Családfői szerepek, gondoskodás és érzelmek az 17. századi
Erdélyben. In: Erdélyi Gabriella (szerk.). Anyák és apák.
Szülői szerepek, gondoskodás és tekintély a premodern családban (1500–1918 Budapest, 2021. 29–60.)
(Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Magyar Családtörténetek. Tanulmányok. 7.)

Orgona Angelika (2023): A láthatatlan asszony. Salgai Kata házasságai.
Történelmi Szemle 65. 3.

Orgona Angelika: Báránnyús, tehénnyús, keszőce. Házasságszerzés, menyegzőszervezés Erdélyben.
A Magyar Menyasszony című kiállítás kísérő tanulmánykötete.
Magyar Nemzeti Múzeum, Bp., 2023.

Papp Gábor: Házastársi örök szerelem. Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya levelezése.
Korunk 27. évf. 12. sz. 2016. december

Péter Katalin (szerk.): Gyermekek a kora újkori Magyarországon.
Budapest. L'Harmattan Kiadó. 1996.

Péter Katalin 2010: Az asszony neve.

Arisztokrata névhasználat a 16–17. századi Magyarországon.

Történelmi Szemle (52.) 2. 151–187

Péter Katalin: Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század.

Budapest. L'Harmattan Kiadó, 2008.

Péter Katalin: Magánélet a régi Magyarországon. Bp., 2013

Söptei István: Főúri esküvő Nádasdy Tamás udvarában. 1560. január 21. Savaria.

A Vas Megyei Múzeumok. Értesítője 23. 1996/1.szám., 7–23.

T. Ládonyi Emese: A bába- és dajka választás párhuzamai a 16–17. századi magyarországi főúri gyakorlatban. Kaleidoscope 9. évfolyam 17. szám. 2018, 67–81.

Vadász Veronika 2002: Ecsedi Báthory István végrendelete 1603.

Magánkiadás, Szeged.

18. SZÁZAD

18.

18. Század | BEVEZETŐ

A 18. századi tanári segédlet célja a 9–10. évfolyamos tananyaghoz illeszkedve a korabeli Magyarország életmódjának megismertetése a diákokkal, illetve a különböző szokások, gyógy módok és élethelyzetek bemutatása. Az online anyag célja, hogy segítse a gyerekeket a tanórán elsajátított történelmi ismeretek elmélyítésében és a korhoz kapcsolódó új tudás elsajátításában.

18. Század | SZÜLETÉS ÉS GYERMEKKOR

A születéstől a keresztelőig a polgári származású gyermek teendői

A források tanúsága szerint a társadalom minden szintjén nagy izgalommal várták a kisgyermek megszületését. A szülés során a bába segédkezett. A 18. század második felében már terjedt a szakszerű orvoslás, egyre nagyobb teret kapott a bábák szakképzése, mellettük megjelentek a szülész végzettséggel is rendelkező sebészek, akiket elsősorban a komplikált eseteknél hívtak segítségül. Ha valamelyik gyermekről születés után úgy vélték, hogy nem élhet sokáig, a bábának keresztelési joga volt. A korszakban – különösen az első életévben – nagyon magas volt a gyermekhalandóság, de Wessprémi István orvosdoktor az első öt életévet tekintette kritikus időszaknak: koraszületett gyermekek, ikrek kisebb esélyei, megfelelő táplálék és bánásmód kérdése, fogzás, két és öt éves kor között különböző járványok, pl. himlő, skarlát is veszélyeztették a gyermekeket. Ebben az időszakban a hit nagyon fontos volt, így a keresztelést nélkülözhetetlennek tartották, mivel ez a gyermekek védelmét szolgálta. Így halálozás esetén a gyermek biztosan Isten házába került, megszentelt földbe temethették. A keresztelőre rendszerint a gyermek párnapos korában került sor. Reformátusoknál gyakran maga a dajka tartotta keresztvíz alá a csecsemőt. Szoptatásáról a szülőanya, tehetősebb családok esetében a dajka gondoskodott.

A polgári és a paraszti családok gyermekei már egészen kicsi koruktól részt vettek a ház körüli munkákban. A gyermekeknek kisgyermekkorban el kellett sajátítaniuk olyan alapismereteket is, mint az írás, olvasás, számtan, hittan. Ezt nagyrészt felekezeti iskolákban tehették meg. Nagyobb munkák idején gyakran nem küldték a gyerekeket iskolába, hanem a tennivalókban segédkeztek. A háziasszony vezette a háztartást, a gyerekekkel foglalatoskodott, de besegíthetett férje munkájába is.

Fogalmak: pólya, várandósság, bába, gyermekhalandóság, szoptatós dajka

Kulcsszavak: keresztelő

18. Század | OKTATÁS, IFJÚKOR

Az ifjú gyermek tanulási lehetőségei és a fellendülő edukáció Magyarországon a 18. században

A török kiűzésével egy nyugodtabb, békésebb időszak köszöntött Magyarországra. A 18. század az újjáépítés és a fellendülés kora volt. A reformált vallásokkal szemben újra a katolikus vallásé lett a vezető szerep, katolikus szerzetesrendek működtették az iskolák jelentős részét (így a jezsuiták, piaristák, bencések), az alapfokú iskolák mellett gimnáziumokat. A nagyszombati egyetem a jezsuita rendhez tartozott.

A korszakban nem csak katolikus, de református kollégiumok is elérhetőek voltak, mint például Debrecen, Sárospatak, Nagyenyed. A tanulóknak lehetőségük volt külföldi egyetemet felkeresni, amit peregrinációnak hívunk. Magasabb szintű jogi és orvosi szaktudást hazai magániskolákban is elsajátíthattak.

Mária Terézia oktatásügyi rendelete, az I. Ratio Educationis (1777) az alapszintű iskolákat három részre osztotta. Az anyanyelvinek vagy nemzetinek nevezett alsófokú iskolák között megkülönböztette a falusi és mezővárosi népiskolát, a városi népiskolát, valamint az elsőrendű népiskolát, más néven normáliskolát. Ezekben az iskolákban a lakosság etnikai hovatartozása is számított, lehetett például külön német és magyar iskola is, néhol latint is oktattak. A városi népiskolákban és a normáliskolában két vagy három tanítót kellett a hitoktató mellett alkalmazni, a normáliskolákban pedig ezenfelül rajz- és zenetanárt. Az intézmények fenntartásáról az adott településnek kellett gondoskodnia, szükség esetén a tanulmányi alap nyújtott segítséget. A népiskola az alacsonyabb társadalmi rétegekből származóknak jött létre, s célja az volt, hogy mindenki számára elérhetővé tegyék az oktatást.

Az egyetlen hazai egyetem ekkor a Pázmány Péter által 1635-ben alapított egyetem volt, amely 1770-ig Nagyszombatban, majd Budán, 1784-től pedig Pesten fogadta tanulóit. Az egyetem orvosi kara 1770-től működött. 1775-től Kolozsváron működött az Orvos-Sebészeti Tanintézet is.

A polgári családból származó idősebb fiúk általában apjuk hivatását folytatták, lehettek kereskedők, kézművesek. A katolikus polgárok kisebb fiaikat papnak, szerzetesnek is küldhették.

A kézműveseknek nagy szerepük volt a városi közösség életében, polgárjoggal rendelkeztek, és céhtagok voltak. Jellemző kézművesmesterségek: mészáros, (német és magyar) szabó, tímár, kőműves, asztalos, ács, kádár, kovács.

A korszakban a város működését a polgárság köréből kikerülő városi tisztviselők irányították, élükön a polgármesterrel, bíróval és az az esküdtekkel, tanácsosokkal.

Fogalmak: bencés, jezsuita, piarista szerzetes, polgárjog, céhek, városi tisztségek, bíró, polgármester

Kulcsszavak: kereszténység, Nagyszombati Egyetem, I. Ratio Educationis, népiskola, városi iskola, református kollégiumok, külföldi egyetemjárás (peregrináció)

18. Század | PÁRVÁLASZTÁS – HÁZASSÁG

A házasság szentsége

A 18. században Magyarországon a párválasztási szokásokat meghatározták a családi és vagyoni kapcsolatok. A házasságok nagy része nem szerelemből kötött, fontos volt a szülők beleegyezése és az anyagi biztonság is. A magyarországi társadalomban a nő társa volt urának. Kiszolgáltatottsága ellenére olyan nélkülözhetetlen feladatai voltak, amelyek tekintélyt és elismertséget, valamint határozott szerepet biztosítottak számára a családban.

Egy lány eladósorba kerülésének ideje nem meghatározható felekezeti, etnikai és regionális eltérések miatt. A református lányok jellemzően a konformációt követően, 14 éves korukban kerültek eladósorba. Német katolikus családoknál ez inkább később, 16–21 éves korig bezárólag történt.

Alacsonyabb rangú és módosabb családoknál is a házasulandó lány hozományához tartozott a felszerelt nászág, ruhadarabok, az utódnak megőrzött párta, ezeket a kelengyelárában gyűjtötték. A városi társadalomban általában az apa jelölte ki a férjet, céhek esetében általában egy mestert, vagyis a mester apa a céhbe beházasuló leendő mestert választott leányának. A kevésbé módosabb családokban egy szép ruhadarabot vagy textíliát adtak egymásnak a házasulandó felek szerelmük zálogaként. Polgárok esetében jeggyűrűt és keszkenőt is adtak egymásnak a jegyesek.

Jegyesség után a házasulandó pár kapcsolata meghitté vált, csak együtt jelenhettek meg a nyilvánosság előtt. Általában a kézfogót követően 3-4 hétre tűzték ki az esküvőt, a házasságkötés napját, amit egyházuknál bejelentettek, s az előírások szerint három vasárnapon ki is hirdették az istentiszteleten, misén. Az esküvő alkalmával vált meg a menyasszony a lányságát jelképező pártától és cserélte le főköttőre: bekötötték a fejét. Vénlánynak nevezték azokat a lányokat, akik nem mentek férjhez, ők szüleiknél vagy más családtagjuk háztartásában éltek le életüket.

Házasságkötések leginkább a farsangi időszakban voltak jellemzőek, böjti időben (nagyböjt, advent) nem volt illendő.

A korszakban gyakran előfordult a különböző családi tragédiák és betegségek okán, hogy az asszony vagy a férj megözvegyült. Ilyenkor a gyászidő letelte után – ami általánosságban egy év volt – kereshettek új párt maguknak, újraházasodtak. A kényszer miatt sokszor nem tartották be az egy év időtartamot, ennek fő oka a kisgyermek felnevelésének kérdése volt. Gyakran előfordult, hogy a feleség belehalt a szülésbe, így a gyermekek egyedül maradtak apjukkal, azaz a megözvegyült férjjel, akinek szüksége volt egy asszonyra, aki gondoskodni tud a gyerekekről. Özvegynő esetében kellett valaki, aki segít a család és a gazdaság fenntartásában (kézművesmesterség esetén a nőnek rendelkezésre állt bizonyos idő újraházasodásig, addig maga vezethette a műhelyt – legényeknek nagy lehetőség volt az ilyen házasság).

Fogalmak: kézfogó, hozomány, kelengyeláda, vénleány, özvegysegr

Kulcsszavak: házasság, párválasztás, párta, főköttő

18. Század | ÜNNEPEK – FARSANG

A farsang, mint a párválasztás kedvelt ünnepe

A farsang vízkereszt (január 6.) után kezdődik és húshagyó keddig tart (ez a nagyböjt előtti utolsó nap). A 18. században a farsang minden társadalmi réteg körében az egyik legkedveltebb ünnepnek számított. A farsangi bálokra gyakran ismerkedés céljából mentek el a fiatalok, hiszen remek terepet kínáltak a jövődöbéli hitves megtalálására.

A nyilvános (belépőjeggyel látogatható) farsangi mulatságokon nemes, polgár is megjelenhetett. A korábbi, szabályok nélkül tartott álarcosbálok történt kellemetlenségek elkerülése érdekében Mária Terézia 1772-ben rendeletben szabályozta a farsangi mulatságokat. Néhány érdekes szabály a rendeletből: az álarcot kizárólag a bálon lehetett viselni, érkezéskor és távozáskor nem, ezzel akadályozták meg illetéktelen személyek belépését a bál területére. Az egyenruhában érkezők kivételével fegyvert sem lehetett a bálba vinni. A bálba hintóban érkezők viselhettek álarcot, míg a gyalogos vendégeket bárki feltartóztathatta és áristomba kísérhette. A rendelet tiltotta bizonyos álarcok viselését, így a denevér- és ördögmaszkot, illetve nem lehetett szerzetesnek vagy papnak öltözni. Papírból készült maskarát annak tűzveszélyessége miatt nem ölthettek a vendégek.

18. Század | ÜNNEPEK – KÖRMENET/ ÚRNAP

A körmenet, mint egyházi esemény a polgárság életében

A katolikus egyház a nagyobb ünnepeket a templom teréből kilépve felvonulással, körmenetek keretében ünnepel meg, ennek hagyománya a 4. századra nyúlik vissza. A körmenet célja Isten nyilvános dicsőítése, hatalmának elismerése, Isten kiengesztelése, a bűneink megbocsátásába vetett hit. A körmenetnek egyfajta bajelhárító szerepet is tulajdonítanak. Aki részt vesz a körmenetben, az az egyházhoz való tartozását vallja meg. Másik fontos célja, hogy emlékeztesse a hívőt: a földi élet csak zárandoklat, célja a mennyország elérése. Az ünnepi körmenet, mint szakrális, vallási esemény a hétköznapi teret szenteli meg.

A 18. században is gyakran tartottak körmeneteket különböző ünnepek alkalmával, többségük a mai napig élő hagyomány (pl. pünkösd, húsvét). Közülük a legnagyobb az úrnapi körmenet. Úrnapja, más néven az Oltáriszentség napja a 14. századtól kötelező ünnep a katolikus egyházban. Az eucharisztia görög eredetű szó, hálaadást jelent. Tágabb értelemben a misét, szűkebb értelemben az Oltáriszentséget jelenti, amely a katolikus egyházban a hét szentség egyike. A körmenet során a pap baldachin alatt hordozza körbe az Oltáriszentséget.

A városi közösségek körmenetei során megvolt a vonulás sorrendje: elől az egyháziak, a város előljárói, a céhek képviselői, a polgárok és polgárjog nélküli városlakók és családjuk, egyszóval mindenki részt vett rajta. A céhek kiváltsággleveleiben külön előírták az úrnapi körmeneten való részvételt.

A körmenet a katolikus városi közösségek életében fontos esemény, nemcsak a feltámadási (húsvéti) és úrnapi körmenet, a fontosabb kápolnákhöz is vezettek annak ünnepnapján körmenetet.

18. Század | TISZTÚJÍTÁS

A városi tisztviselők megválasztása

A tisztújítás egy nagyon fontos esemény volt a korszakban a város életében, ekkor került sor a városi tisztviselők, vezetők (polgármester és bíró) megválasztására, majd beiktatására. Általában kétevente tartották, Szent György napján (április 24-én). A város előljárói istentisztelet után vonultak a városházára, ezt követte a szószóló választása, majd a szavazás. A bíró a városházán, a polgármester pedig a templomban tett esküt és kapta meg hivatali jelvényeit.

Fogalmak: katolikus, szakrális, áristom

Kulcsszavak: oltáriszentség, tisztújítás, körmenet

18. Század | HALÁL–GYÁSZ

A halál és a gyász megélése a 18. századi polgárság mindennapjaiban

A 18. században is szokás volt a végrendekezés. A végrendeletben nemcsak vagyonunkról, földi javaikról rendelkeztek, hanem ebben határozták meg azt is, hogy miként és legfőképpen hová temessék őket a jobblétre szenderülés után.

A közösség szemében az elhunyt rangját erősítette, hogy melyik templomban és hányszor harangoztak érte. A polgári végrendeletek két fő részre bonthatóak. Az első rész a lelki dolgokról szól, a második az evilági dolgokat tartalmazza.

1. A végrendelező *Istennek ajánlja lelkét, testét a hideg földnek...*

Itt írták le a temetés módját, a katolikusok a saját és családjuk lelki üdvéért mondandó miséket, gyász- és emlékmiséket.

2. A vagyon öröklése, szétosztása.

A katolikus városlakók keresztet emeltettek sírjuk fölé, többségük egyszerű fakeresztet állíttatott szeretteinek, ritkábban kőkeresztet. Csak a legmódosabbak engedhették meg maguknak, hogy kriptába temetkezzenek. A reformátusok fejfát állíttattak.

Általában a templomok körül alakítottak ki sírkertet, idővel pedig külön temetőt létesíthettek a lakott területen belül, majd annak határában. Az egyes felekezetek tagjai saját sírkertjükbe temetkeztek, de léteztek különleges temetők, így például az adott városban állomásozó katonaság számára, pestisjárványok idején pedig szintén külön temetőt hoztak létre (amelyet a járvány végeztével bezártak).

A század második feléig a templomokban kialakított kriptákba temetkezés is gyakori volt (Vác: Fehérek temploma; Eger: Szent Rozália-kápolna), a század második felében részletesen szabályozták államilag a temetkezés és a temetők helyzetét, ekkortól vált előírássá a települések lakott területén kívül történő temetkezés.

A 18. század első felében rokonsági fok szerint szabályozták a gyászidőt és azt, hogy milyen ruhát viseljenek. A Dunántúl egyes részein a gyermekeket, a hajadonokat és a fiatalasszonyokat fehérben gyászolták, ez a lélek tisztaságát, ártatlanságát jelképezte. A fehér gyász változata volt a sáfránnyal sárgított vászonöltözet. A fekete szín elterjedésében elsősorban a protestáns és a német lakosság játszott fontos szerepet. A közeli családtagokhoz kapcsolódó nagy gyász első szakaszában, a mély gyász idején fénytelen, durva, fekete szövetet viseltek, az ezt követő félgyászban pedig már fényes selymeket is használtak. A félgyászhoz, valamint a távoli rokonokhoz vagy idegenekhez kötődő kis gyász esetében a vörös, kék, lila és zöld színek is használatosak voltak.

18. Század | ORVOSLÁS A 18. SZÁZADBAN

Az orvoslás fejlődése a 18. századi Magyarországon

Az orvoslás szakszerű működésének alapjait a 18. században, Mária Terézia és II. József uralkodása idején tették le. Ennek mérföldköve az 1770-es egészségügyi alaprendelet (*Generale Normativum*), amelynek célja a szakszerű hivatali orvoslás megteremtése volt. Ugyanekkor indult meg az egyetemi szintű hazai orvosképzés is Nagyszombatban. A Helytartótanács külön foglalkozott az ország egészségügyi kérdéseivel (járványok, egészségügyi személyzet, gyógyszertárak stb.). Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően az idő előrehaladtával a társadalom egyre szélesebb rétege juthatott szakszerű orvosi ellátáshoz. Ezzel párhuzamosan azonban a társadalom minden szintjén tovább élt a népi gyógyászat, amely gyakran keveredett rítusokkal, vallásos és egyéb hiedelmekkel. Sokan továbbra is vándorkuruzslókhoz (fogász, szemész, kő- és sérvmetsző) vagy a saját háztartásukban fellelhető gyógyfüvekhez, praktikákhoz fordultak gyógyulásért.

Ebben az időszakban az orvoslásnak két fő ágát különböztették meg a betegségek belső és külső betegségekre osztása alapján – előbbivel az orvosdoktor, utóbbival a sebész foglalkozott. A 18. század utolsó harmadáig a nagymértékű orvoshiány miatt azonban a sebészek gyakran gyógyítottak ún. belső betegségeket is. A gyakorlatias seborvosok feladata volt a törések, ficamok kezelése, kötések készítése.

1752-ben írták elő a városok, vármegyék számára orvos alkalmazását, akik ellenőrizték a sebészek, bábák szaktudását is. A nagyszombati orvosi karon az orvosdoktori, sebézmesteri képzés mellett bábatanfolyamok is indultak. Az öthónapos egyetemi kurzust elvégzők voltak az okleveles bábák, míg az úgynevezett cédulás bábák a vármegyei, városi tisztí főorvos, vagy egy másik bába által tartott párnapos tanfolyamon szereztek gyakorlati ismereteket. A képesítéssel nem rendelkező parasztbábák mindössze tapasztalataikra hagyatkoztak a szülések levezetésénél.

A városok életében a szerzetesrendi gyógyszertárak mellett nagy jelentőséggel bírtak a polgárok által működtetett gyógyszertárak. Ezek személyi vagy reáljogon működtek, előbbi esetben egy adott patikus kapott engedélyt a nyitására, míg az utóbbi örökíthető, eladható létesítményt jelentett.

A virtuális kiállításban is említett járványok, a pestis és a himlő nagy veszélyt jelentettek a korban. Mária Terézia például túlélte a himlőt, de több gyermeke a betegségben hunyt el. A pestis ellen elkülönítéssel védekeztek, a himlőre csak a 18. század végén találtak igazán hatásos gyógymódot. A varioláció kifejezés a himlő latin nevéből, a *variolából* származik. A fekete himlő esetében figyelték meg ugyanis elsőként, hogy aki már átesett a betegségen, az nem fertőződött meg többé, vagy nehezebben kapta el újra a betegséget. A varioláció során a beteg emberről átvitt gennyel oltották be az egészségeseket. A 18. század végétől terjedt el a vakcináció. A *vaccinatio* a latin *vacca*, azaz tehén szóra utal: ekkor tehénről vett anyaggal oltottak, ami kíméletesebb, ugyanakkor hatásos megelőzési módnak bizonyult.

A beteg hozzátartozói gyakran szentek közbenjárásától remélték családtagjuk gyógyulását. Felgyógyulásuk után gyakran zarándokoltak kegyhelyekre, ahol hálából fogadalmi emléktárgyakat (votívtárgyakat) helyeztek el. Járványokat követően voltak csoportos zarándoklatok is, a közösség tagjai ilyenkor fogadalmat tettek, hogy egyszer egy évben ellátogatnak valamilyen kegyhelyre.

A pestisjárványok után a katolikus hívek gyakran állítottak Szentháromság-szobrokat pestisszentelekkel (Szent Rókus, Szent Sebestyén, Szent Rozália), ezek közül ma is látható: Budavár (1712), a korábbi Újlak (1713-ban helyezték át, az 1691-es járványra emlékezik); Óbuda (az 1739-es járvány után, nem a korabeli helyén áll ma), Kőszeg (1713), Pécs (1714), Győr (1701) Szentháromság-szobrai.

A korszak legkedveltebb külföldi zarándokhelye Mariazell volt, a hazai kegyhelyek egy része is hozzá kapcsolódott, így Kiscell (Óbuda) és Celldömölk. A hazai zarándokhelyek közül említésre érdemes Máriabesnyő, Máriagyűd, Hajós, Makkosmária (Budakeszi), Budán a Kéményseprő-kápolna (a mai Krisztinavárosi plébániatemplom helyén), Máriapócs, Máriaremete (Pesthidegkút), Solymár, Erdélyben Csíksomlyó.

Fogalmak: pestis, fekete- és hólyagos himlő, vándorkuruzsló
Kulcsszavak: zarándoklat, gyász, Generale Normativum, orvosdoktor, sebészmeister, bába, gyógyszerár, votívtárgy

SZAKIRODALOM:

A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti kiállításának vezetője 3. XVIII–XIX. század, Szerk: Kovács Tibor, Körmöczy Katalin, Garam Éva, a vezetőt írta: Aczél Eszter, Haider Edit, Kovács S. Tibor, Körmöczy Katalin, Németh Gábor, T. Németh Annamária. Helikon Kiadó, 2001, 27–28.

Deáky Zita – Krász Lilla: *Minden dolgok kezdete.*

A születés kultúrtörténete Magyarországon (16–20. század). Budapest, 2005.

Farbaky Péter – Serfőző Szabolcs (szerk.):

Mariazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete. Budapest, 2004.

Friedrich Ildikó: *Egészségügyi felvilágosodás a 18. századi Magyarországon.* Budapest, 2002.

Géra Eleonóra: *Házasság Budán – Családtörténetek a török kiűzése után újjászülető (fő)városból 1686–1726.* Bölcsésztudományi Kutatóközpont, 2019.

G. Győrffy Katalin: *Kultúra és életforma a 18. századi Magyarországon.*

Idegen utazók megfigyelései. Budapest, 1991.

H. Balázs Éva – Krász Lilla – Kurucz György (szerk.):

Hétköznapi Élet a Habsburgok korában 1740–1815. Corvina, 2007, 10–34, 58, 124, 138, 150.

Kapronczay Katalin: *Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a 18. századi Magyarországon.*

Semmelweis kiadó és multimédia stúdió, 2007.

Simon Katalin: *Sebészet és sebészek Magyarországon (1686–1848).*

Semmelweis kiadó, Budapest, 2013.

Simon Katalin: Az alsófokú oktatás színhelyei Budán a 18. század végétől a 19. század közepéig.

In: Universitas – Historia: Tanulmányok a 70 éves Szögi László tiszteletére.

Budapest, Magyar Levéltárosok Egyesülete, 2018, 121–132.

Sorsfordító. Virtuális családtörténeti kiállítás. Magyar Nemzeti Múzeum,

BTK Történelemtudományi Intézet, MTA Lendület Családtörténeti Kutatócsoport, 2022.

Zoltán József: *A barokk Pest-Buda élete.*

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1963, 160–180.

INTERNETES FORRÁSOK:

A magyar nyelv értelmező kéziszótára: szekreter:

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szota-ra-1BE8B/sz-4A3C0/szekreter-4B408/>

A magyar nyelv értelmező szótára: pártá:

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szota-ra-1BE8B/p-44572/parta-44F76/>

KONFIRMÁCIÓ:

Magyar néprajzi lexikon: konfirmáció

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/k-72CDA/konfirmacio-72FC8/>

Magyar néprajzi lexikon: Céhek

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/c-72233/ceh-7223C/>

CÉH:

Magyar néprajzi lexikon: céh

<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/c-72233/ceh-7223C/>

Kulcsár Krisztina: *Bálok a farsangi időszakban.*

https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/balok_a_farsangi_idoszakban.html

2014. 02. 12.

Sári Zsolt: A mindennapok és az ünnepek vallásossága, Az úrnapi körmenet és térszerkezet.

In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5/I. Konferencia Pápán, 1999. június 22–24.

Veszprém, 2001, 323–326.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_VESZ_Nepivall_5_1/?___query=k%C3%B6rmenet&p-g=324&layout=_s

Simon Katalin: Remarriage Patterns and Stepfamily Formation in a German-speaking Market Town in Eighteenth-Century Hungary 2019, April.

<https://hunghist.org/archive/83-articles/596-2019-4-simon>

SORSFORDÍTÓ ONLINE KIÁLLÍTÁSA FELDOLGOZÁSA

Miután a diákok megismerkedtek a korszak jellemzőivel és a Sorsfordító online játékban megjelenő élethelyzetekkel, az előzetes ismereteik alapján 4-5 fős csoportokban fedezik fel az online kiállítást. A korabeli emberek bőrébe bújva ismerkednek meg a különböző életutakkal, hétköznapi és családi történetekkel. Az interaktív virtuális kiállítás megtekintését követően beszámolnak osztálytársaiknak az általuk megélt életutakról, az esetleges traumákról, életeseményekről. Segítő kérdések iránymutatásával dolgozzák fel a játék során megélt helyzeteket:

- Milyen párhuzamokat láttok az online kiállításban megjelenő karakterek és a ti jelenlegi életetek között? Mennyiben lehetett ez más?
- Milyen új szavakkal találkoztatok, amelyeket eddig esetleg még nem hallottatok?
- Furcsa volt, hogy sok esetben nem ti döntöttétek el, hogy mi vár rátok a továbbiakban?
- Milyen új ismeretre tettetek szert a játék során?
- Milyen 17. vagy 18. századi élethelyzettel találkoztatok a kiállításban, ami számotokra furcsa?
- Férfi vagy női életutat kaptatok? Miben volt más a férfiak és a nők élete a korszakban?
- Milyen gyermekkori eseményeket élt át a gyermek?
- Gyakori volt a gyermekhalálozás?
- Gyakori volt az özvegység?
- Gyakran házasodtak újra?
- Mit jelent az, hogy vénlány?
- Milyen pályaválasztási lehetőségek voltak a korban?

SORSFORDÍTÓ TANÁRI SEGÉDANYAG PROJEKTÖTLETEK

FORRÁSELEMZÉS: – Mit lehet tudni a bábákról a korban?

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Forráselemzés, forráskritika			
Gyakorlati feladat elnevezése: A bábák		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat	
Időtartam: 20–30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: kinyomtatott forrásanyaga	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 8–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása – BÁBÁK

1752-ben írták elő a városok, vármegyék számára orvos alkalmazását, akik ellenőrizték a sebészek, bábák szaktudását is. A nagyszombati orvosi karon az orvosdoktori, sebésmesteri képzés bábatanfolyamok is indultak. Az öthónapos egyetemi kurzust elvégzők voltak az okleveles bábák, míg az úgynevezett cédulás bábák a vármegyei, városi tiszti főorvos, vagy egy másik bába által tartott párnapos tanfolyamon szereztek gyakorlati ismereteket. A képesítéssel nem rendelkező parasztbábák mindössze tapasztalataikra hagyatkoztak a szülések levezetésénél.

- A feladat első részében az osztállyal közösen dolgozzunk.
- Beszéljük meg közösen, mit tudunk a bábáról, mi volt a feladata.
- Hányféle bábát különböztethetünk meg a korban?
- Minden bába képzett volt?

A feladat második részében a tanulók közösen dolgoznak 4-5 fős csoportokban. A csapatok közösen értelmezik a kapott szöveget. A feladat a szöveg értelmezését követően vázlat készítése és a megadott kérdések megválaszolása.

Forrás: Kapronczay Katalin: *Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, 2007, 106–109.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/SE_Lk_04/?pg=101&layout=s

„A bábamesterség oktatására egy nyilvános tanárt neveztek ki a bécsi születésű Josef Jacob Plenck (1735–1807) személyében, aki emellett sebészetet és szemészetet is oktatott. Budára helyezése után egészen 1783-ig tanított, majd a Josephinumba nevezték ki. Az előadások menete szerint a tanulmányokat az anatómiával kezdték, ezt követte a terhesség és a szülés folyamatának megismertetése. Ezután a normális és rendellenes szüléseket mutatta be a hallgatóknak részben demonstrációs eszközökön, esetleg holttesteken. A jelölteknek meg kellett ismerkedniük a szülészeti műszerekkel és használatukkal, ezt követte az etikai oktatás: miképpen kell viselkedni a szülő és gyermekágyas nővel, az újszülöttekkel, a dajkákkal, és meg kellett tanulniuk a helyes életvitel és táplálkozás szabályait is. A felmerülő törvényszéki esetekre is felkészítették a növendékeket, gyanús vetélések, csecsemőgyilkosságok stb. eltitkolásának gyanújára. A nagyobb tudású bábák vagy szülésszek gyakorlati oktatásban is részesültek: élő terhesek vagy

szülő nők mellett, a könyvből vagy szemléltető eszközön nem megtanulható kérdésekre kaptak ily módon választ. Ezután lehetett őket vizsgára bocsátani, amelyet az elnök, a dékán és a tanár előtt kellett letenni először elméletből, majd gyakorlatból. Aki bármely kérdésben nem bizonyult eléggé tájékozottnak, nem kaphatott oklevelet, az előadások hallgatásának megismétlésére kényszerült mindaddig, amíg nem pótolta hiányzó ismereteit. Férfi szülészként csak sebész vagy orvos jöhetett számításba.”

„Egy bábának sem lesz szabad mesterségét addig gyakorolnia, amíg a tisztiorvos előtt nem vizsgázott és approbáltatott, hasonlóképpen tilos a bábáskodás segédjének és a már esetleg felszabadított segédjeinek is, amíg vizsgát nem tettek és approbáltattak. Tilos és csak a végső szükségben szabad a bábának segédjeit egyedül a szülőnőhöz küldeni.”

Kérdések:

- Ki oktatta elsőként a bábákat Magyarországon?
- Meddig tanított?
- Milyen sorrendben követték egymást az órák, és mit tanultak?
- Mikortól lehetett valaki bába a korban?

FORRÁSELEMZÉS: – Farsangi szokások a korban

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: A 18. századi farsang		
Gyakorlati feladat elnevezése: Farsangi kaland		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat
Időtartam: 45 perc		
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoport- munkához székek, asztalok	Eszközök: kinyomtatott forrásanyaga	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás

A gyakorlati feladat részletes leírása

A diákok 4-5 fős csoportokban elolvassák a szöveget. Válaszolnak a feltett kérdésekre. Kérdezz-felelek formájában átbeszélnek a témát a pedagógussal.

- FARSANG:**
- Mikor van farsang?
 - Mi történt leggyakrabban farsangkor?
 - Milyen jelmezeket tiltottak a korban?
 - Milyen társadalmi réteghez tartozó emberek jelenhettek meg a bálon?
 - Be lehetett vinni fegyvert?
 - Mi a számotokra legérdekesebb a szövegben?
 - Ti milyen jelmezt viseltetek volna szívesen a 18. században?

A farsang vízkereszt után kezdődik (január 6.), és húshagyó keddig tarthat (ez a nagyböjt előtti utolsó nap). A 18. században a farsang minden társadalmi réteg körében az egyik legkedveltebb ünnepnek számított. A farsangi bálókra gyakran ismerkedés céljából mentek el a fiatalok, hiszen remek terepet kínált a jövődöbéli hitves megtalálására.

A nyilvános (belépőjeggyel látogatható) farsangi multságokon nemes, polgár is megjelenhetett. A korábbi, szabályok nélkül tartott álarcosbálókban történt kellemetlenségek elkerülése érdekében Mária Terézia 1772-ben rendeletben szabályozta a farsangi multságokat. Néhány érdekes szabály a rendeletből: az álarcot kizárólag a bálon lehetett viselni, érkezéskor és távozáskor nem, ezzel akadályozták meg illetéktelen személyek belépését a bál területére. Az egyenruhában érkezők kivételével fegyvert sem lehetett a bálba vinni. A bálba hintón érkezők viselhettek álarcot, míg a gyalogos vendégeket bárki feltartóztathatta és áristomba kísérhette. A rendelet tiltotta bizonyos álarcok viselését, így a denevér- és ördögmaszkot, illetve nem lehetett szerzetesnek vagy papnak öltözni. Papírból készült maskarát annak tűzveszélyessége miatt nem ölthettek a vendégek.

Otthoni feladatként a diákok létszámtól függően 3-4 fős csoportban dolgozzanak. A következő órára készülve otthon olvassák el Csokonai Vitéz Mihály *Dorottya* c. komikus eposzából az Első könyv részletét.

Minden csoportnak el kell olvasni a szöveget, majd utána egy beszélgetést kezdeményezni róla. A kérdésekre a diákoknak kell válaszolniuk, ezt követi a téma közös megbeszélése. A virtuális kiállításban is megjelenik a farsang, mint ünnep és mint a párválasztás egyik lehetősége. Csokonai Vitéz Mihály története alapján jobban átélhetővé válik a diákok számára a korszak. A beszélgetéssindító kérdések elősegítik a diákok közötti párbeszéd kialakulását.

A szövegben szögletes zárójelben van jelölve az idegen szavak magyarázata a szöveg könnyebb megértése érdekében.

Hymen [a házasság istene] a székéből elfordulván balra,
Egy potrohos könyvet feltesz az asztalra.
[...]

E nagy könyvben fel van jegyezve sorjába
Minden dámák neve pro-memóriába [emlékeztetőül],
Aki már tizenkét esztendő elhadtak,
Hanem hatvannégyet még meg nem haladtak:
Mert ez a két határ amaz epochában [életkorban],
Mellyben már s mellyben még van tűz a dámában.
Aki az időnek e két pontja közt van,
Annak mint megannyi angyal, olyan a kan.
Legyen kicsiny vagy nagy, szelíd, vad, vén vagy hűlt,
Mégis elvágja az, hidd, ameddig megsúlt. -
Mindezeknek nevek hát lajstromképpen
Fel vagynak ama nagy könyvbe írva szépen,
És akik el vagynak véve vagy jegyezve,
Egy veres kereszttel vagynak megjegyezve:
De, ah! benne, amint odakandikáltam,
Igen kevés veress keresztet találtam. -
Elég, hogy a dámák hatvannégytől fogva
Esztendő-szám szerént voltak itt kiosztva;
Aki pedig örök pártába maradtak,
Nevek mellé asszú függécskéi íratlak.
Carnevál [a megszemélyesített Farsang] a jegyzőkönyvet kinyitattja,
S előbb curiose [kíváncsian] keresztül forgatja,
Oszlán kikeresvén Somogy rubrikáját,
Hímennek kezébe adja a pennáját.
Hímen hát a pennát dugja a füléhez,
S Carnévál is így kezd beszélni népéhez:
„Urak! asszonyok! tudjátok tisztemet,
Amelly most közzétek vezérlett engemet.
Ím én azért jöttem ide mostanában,
Hogy tudjam, ki van még, s ki nincs már pártában.
Hogy megköszönthessem az újj asszonyokat,
S más farsággal férjhez adhassak másokat.
Igaz, hogy a mennykő vén Dubranovszkija, [18. századi kalendáriumkészítő]
[...]

Kurtára szabta ki a farsáng ideit:
De meg is, azt tartom, elég idő annak
Hat hét is, akiben virgonc erek vannak.
Sőt öt hét alatt is férjhez lehet menni,
Akit a legények el akarnak venni:
Egy hét leánynezés, második szeretés,

18. SZÁZADI GYÓGYMÓDOK

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: 18. századi betegségek			
Gyakorlati feladat elnevezése: 18. századi gyógymódok		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat	
Időtartam: 20–30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: kinyomtatott feladat	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 9–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

A feladat első részében az osztállyal közösen dolgozunk. Az oktató beszélgetést kezdeményez a diákokkal. Mit kell tudni a 18. századi orvoslási szokásokról?

Segítség a 18. századi gondolkodásmód megértéséhez

A 18. században a betegségek kialakulását az emberi nedvrendszer egyensúlyának megbomlásával magyarázták, ezt a gondolatmenetet Hippokratész ókori görög orvos alkotta meg, Galénosz görög származású római orvos is alkalmazta ezt a gyógyítás során.

A Hippokratész- és Galénosz-féle rendszer szerinti vérmérséklettípusokat a négy alapelem (levegő, tűz, föld, víz), a négy testnedv (vér, sárga epe, fekete epe, nyák-nyálka) és a négy alaptulajdonság (meleg-hideg, száraz-nedves) kombinációi alkotják.

Ebből személyiség-, illetve lelkialkattípusokra is következtettek, ezek kolerikus, melankolikus, szangvinikus, flegmatikus.

Hippokratész-Galénosz féle vérmérsékleti típusok

Lelki alkat	Testnedv/őselem/tulajdonság	Az érzelmi reakciók kiváltásának könnyűsége/nehézsége	A kiváltott reakciók erőssége	A kiváltott reakciók tartóssága	Jellemző tulajdonságai
SZANGVINIKUS (bizakodó)	vér, levegő, meleg nedves	könnyen, gyorsan keletkeznek	erősek	nem tartósak	életkedv, gyors mozgás és felfogás, érzelmi szalmaláng jellegűek, kedélyes, barátságos
KOLERIKUS (lobbanékony)	sárga epe, tűz, meleg száraz	könnyen felkeltődnek	erősek	tartósak	tetterős, határozott testtartású arcszíne sárgás epés, tekintete nyílt, gyors de tartós érzelmi reakciók, indulatai elragadják
MELANKOLIKUS (szomorú)	fekete epe, föld, hideg száraz	lassan keltődnek fel	nem erősek	tartósak	arckifejezése gondterhelt, külseje törékeny, értelmei lassan fejlődnek ki de tartósak, főként negatív érzések jellemzik, határozatlan, nehezen dönt
FLEGMATIKUS (közönyös)	nyák, nyálka, víz, hideg nedves	nehezen keletkeznek	gyengék	nem tartósak	megjelenése, tekintete, beszéde jellegtelen, mozgása lomha, érzelmei lassan fejlődnek ki, egykedvű, nyugodt, nehezen felingerelhető

A betegségeket is ez alapján jellemezték. Az orvosló feladata volt a szervezet felborult egyensúlyának helyreállítása.

Az ún. belső betegségekkel elméletben az orvosdoktorok, a külső betegségekkel a sebészmes-terek foglalkozhattak. A 18. század utolsó harmadáig a nagymértékű orvoshiány miatt azonban a sebészek gyakran gyógyítottak ún. belső betegségeket is. A gyakorlatias sebészek feladata volt a törések, ficamok kezelése, kötések készítése. Vándorgyógyászként „praktizáltak” a specialisták is, mint például a fogászok, szemészek.

Az alkalmazott terápiák közé tartozott a szervezet méregtelenítése. Erre szolgált az érvágás, köpölyözés, vérszívó piócák alkalmazása, beöntés (klistélyezés), izzasztó szerek alkalmazása.

Az orvos javasolhatott fürdőkúrát is, a beteget küldhette Budára, Pöstyénre, Teplicre. Az ún. fürdősök egészségügyi szolgáltatásokat is nyújthattak fürdős-sebészként, a fürdőkben gyakran végeztek köpölyözést és érvágást.

Érvágás: Az érvágás során a rossz vértől szabadították meg a beteget, vérbőség esetén a fölösleges vértől. A 18. században az érvágást az egyik legcélravezetőbb gyógymódnak tekintették.

Köpölyözés: A köpölyözést speciális üvegcsészékkel végzik, amelyekben felmelegítik a levegőt, így az kitágul, és kiáramlik a csészéből, amelyet a bőrre helyeznek. Ahogy lehűl a csésze és benne a ritkább levegő, vákuum alakul ki, s a csésze szívóhatást gyakorol a bőrre, persze a benne lévő véredényekre és vérre. Ennek a nyoma látszik meg piros kerek foltok formájában.

Himlő és pestis: A pestis ellen elkülönítéssel védekeztek, a himlőre csak a 18. század végén találtak igazán hatásos gyógymódot. A varioláció kifejezés a himlő latin nevéből, a *variolából* származik. A fekete himlő esetében figyelték meg ugyanis elsőként, hogy aki már átesett a betegségen, az nem fertőződött meg többé, vagy nehezebben kapta el újra a betegséget. A varioláció során a beteg emberről átvitt gennyel oltották be az egészségeseket. A 18. század végétől terjedt el a vakcináció. A *vaccinatio* a latin *vacca*, azaz tehén szóra utal: ekkor tehénről vett anyaggal oltottak, ami kíméletesebb, ugyanakkor hatásos megelőzési módnak bizonyult.

A gyógyulást elősegítették a gyógynövényekből készült főzetek. Javasolt volt még a testmozgás és a diéták betartása.

- Milyen gyógymódokat ismertek a 18. században?
- Mi az a köpölyözés és az érvágás? Vajon ezek hasznos gyógymódnak bizonyultak?
- Ezeket a gyógymódokat ma is használjuk?
- Mi ezeknek a betegségeknek a mai neve: gutaütés, szárazbetegség?
- Milyen gyógynövényeket használhattak a korban?

A megbeszéltek levezetéseként a diákok feladata a négyféle betegséghez tartozó gyógymód elolvasása, majd a felsorolt gyógymódok közül ki kell találniuk, hogy melyik lehetett hatásos a korban.

Három válaszlehetőség áll rendelkezésre: A) biztos, hogy hatásos
B) csak azt gondolták, hogy hatásos
C) egyáltalán nem hatásos

A NÉGYFAJTA BETEGSÉG:

Gutaütés (agyvérzés), Torokfájás, Szárazbetegség (tüdőbaj), Himlő

GUTAÜTÉS, SZÉLÜTÉS, AGYVÉRZÉS

„[...] mint a' kit a' menykö, vagy guta meg-üt, el-annyira, hogy se lát, se hall, se nem érez, se meg-nem mozdulhat, hanem mint-egy valami mélységes álomtól el-nyomtatott, melyében hörög, ábrázattya fel-fuvodya vagyon, és veres vagy halavány színű, szája pedig kívül belől habos nyállal rakva.”

(Csapó József, 1791)

	biztos, hogy hatásos	csak azt gondolták, hogy hatásos	egyáltalán nem hatásos
Agyvérzéskor tégy vizet a mellére egy edényben, ha a víz ingadozik, az annak a jele, hogy ha még gyengén is, de lélegzik a beteg	A	B	C
Fejbe csapni kétszer a beteget	A	B	C
A beteget rázni kell erősen és ingatni. Kezeit erősen dörögölni. Ezután következik az érvágás	A	B	C
Gyantaolajjal kenjék be a beteg orrát, szemeit, feje lágyát	A	B	C
Zsályavízbe két-három csepp gyantaolajat vagy jó erős cseresznyevizet töltsenek a szájába	A	B	C
A talpait igen sós ecettel kenjék meg és nyalassák le a kecskével, akinek éles nyelvétől felébred a beteg	A	B	C
Szájába fahéjas vizet öntsenek	A	B	C
Lúdtollal csiklandozni a lábát, hogy magához térjen	A	B	C
Citromos vizet csepegtetni az orrába, hogy felfrissüljön emlékezete	A	B	C
Érvágás, majd beöntés	A	B	C
Tegyenek reszelt tormát az orra alá	A	B	C
Feketegyökeret folyamatosan rágjon, a szájában felgyülemlett nyálát köpje ki	A	B	C
Tagjait olyan borral kenjék be, amelyben levendula és kakukkfű főzetett	A	B	C

A megfelelő betű bekarikázandó!

TOROKFÁJÁS

„A’ Toroknak gyúladása osztatik láthatóra, és láthatatlanra. A’ Látható torokgyúladásnak fészke a’ mandola - ikráshúsokban, a’ nyelőtsapban, az ínyfedélben, avagy a’ nyelő gégeinek fejében vagyon, és azért a’ gyúladást szemmel láthatni, A’ Láthatatlan torokgyúladásnak fészke a lehellő gégeinek fejében, avagy magában a lehellő gégeiben vagyon, és azért a’ gyúladást szemmel látni nem lehet. A’ látható torokgyúladás nem olly veszedelmes, mint a’ láthatatlan, melly a’ beteget gyakran megfullasztja.”

(Csapó Jósef, 1791)

	biztos, hogy hatásos	csak azt gondolták, hogy hatásos	egyáltalán nem hatásos
Lenmag és mustármag keverékéből kötést készíteni a nyelési nehézségek megkönnyítésére	A	B	C
Érvágás a gyulladás miatt, majd beöntés (sóoldattal)	A	B	C
Ecetes vizet inni rózsamézzel	A	B	C
Ha a gyulladás nem múlik, gégemetszést kell alkalmazni (gennyesedés miatt)	A	B	C
Tejben főtt füge és lágyító füvekkel való gargarizálás	A	B	C
Gránátalma levébe elegyítsenek diamorumot (eperfáról származó gyümölcs) egy kevés Sal Prunellával (kálium-nitrátból és nátrium-karbonátból álló gyógyszer volt), vagy pedig csak salétromot, azzal gargarizáljanak. Ha ez kellemetlen, fecskendezzék a szájukba a főzetet	A	B	C
Gyömbér gyökerének rágcsálása nádmézzel keverve	A	B	C
Belsőleg: egyen tyúkhúslevest	A	B	C
Gargarizálás rózsavízzel	A	B	C
A beteg fejére kamillás borogatást helyezni	A	B	C

A megfelelő betű bekarikázandó!

SZÁRAZBETEGSÉG (tüdőbaj)

„Ez, az-az: Száraz-betegség neme, midőn valamelly Ember teste az ő tüdejének veszése, vagy rothadása miatt tápláló erőt nem vehetvén magának, el-fogy 's végezetre tellyeséggel meg-ászik, innét nem nem ok nélkül a régi Magyarok Aszszú- korságnak-is nevezik.”

(Csapó József, 1791)

	biztos, hogy hatásos	csak azt gondolták, hogy hatásos	egyáltalán nem hatásos
Langyos tej meleg edényben és nádméz. A tejes ital után rögtön nem lehet elaludni, hanem várakozni kell, hogy a gyomorban megfőződjék	A	B	C
Mandulatej és nádméz elegyének fogyasztása	A	B	C
A beteg mellének és hátának bekenése salétromos vajjal vagy rózsavízzel	A	B	C
Mentás édesgyökéres szirup nádmézzel, ebből mindennap egy kanálnyit bevenni	A	B	C
Kamillafőzet a gyulladás enyhítésére	A	B	C
Salétromot, csigaport és veres kalárisport összekeverni, ezt hat részre szedni, majd minden este egy kanállal vízbe tenni és bevenni	A	B	C
Édesmandulaolaj vagy friss lenmagolaj közé kavarni fél kanál ánizsmagport és egy késhegynyi igaz sáfrány vagy más fűszernövény porát, 's nyelje le belőle néha egy-egy félkanálnyit	A	B	C
Egy-egy pohár kecsketej és szamártéj fogyasztása az első napokban	A	B	C
Árpakása avagy apró kása sűrű levének fogyasztása, emellett százszorszép virágot főzni s melegen reggel meginni	A	B	C
Csigapor és kamilla keverékéből készült ital fogyasztása	A	B	C

A megfelelő betű bekarikázandó!

HIMLŐ (fekete himlő, hólyagos himlő, latinul: *variola vera*)

„Ragadó betegségnek kell tehát az himlőket tártani. De csak azokra ragadnak, kiken még nem vóltanak, és a' kiknek nedvességeikben olly tulajdonság találtatik (*Dispositio*) hogy ezt a' mérget magokban vehessék. Innen a' következik, hogy az himlőméreg nem a' levegő égből formáltatik; nem külömben az-is, hogy az himlőktől bátorságos lehessen a' város, csak azok ellen szinte azok a' rendelések tétetessenek, a' mellyekkel a' Pestis ellen élnek: sőt egy egész Ország álhatatosan meg-szabadúlt lehetne az himlőktől, hogy ha azokat minden Emberekben, kik még azokon által nem estenek, egy időben bé-oltanák, azokat a' ruhákat, mellyekben a' betegségben éltenek, a' földben el-temetnék, és annakutánna ugyan azon módon, mint a' Pestisben, az himlő-méreg közelítésének eleit venni igyekeznének.”

(Rosensteini Rosen Miklós, 1794)

	biztos, hogy hatásos	csak azt gondolták, hogy hatásos	egyáltalán nem hatásos
Érvágás és köpölyözés	A	B	C
Bort ne igyon. A sóskagyökérrel főtt víz javasolt ivásra	A	B	C
Négy nap után az érvágás már nem szükséges. Izzasztó orvosságok fogyasztása javasolt	A	B	C
A korban a himlőtől gyakran megvakultak, ez ellen különböző főzetekkel védekeztek, például tejből és rózsavízből vagy rózsavízből és sáfrányból készítették főzetet, ezt tették a	A	B	C
Hideg sör fogyasztás javasolt	A	B	C
Árpavíz elegyítése negyed résznyi tejjel	A	B	C
Egyen többször keveset	A	B	C
Cseresznye és daraleves, kásák hasznosak lehetnek	A	B	C
Kenyeres víz citromlével és kevés borral	A	B	C
Havasi cseresznyéből készítettett víz (Diós-Győri Bükkből)	A	B	C
A beteg himlőhólyagjainak váladékát vagy a pörkök porát a még egészséges ember orrának nyálkahártyájára juttatták (ezt inokulációnak nevezzük)	A	B	C
A tehenek himlőhólyagaiból kinyert vírussal oltották be a még egészséges embereket (vakcináció)	A	B	C

A megfelelő betű bekarikázandó!

MEGOLDÁSOK:

GUTAÜTÉS: 1-A, 2-C, 3-B, 4-B, 5-A, 6-A, 7-B, 8-A (de ezt nem alkalmazták a korban)
9-C (ezt nem is alkalmazták), 10-B, 11-A, 12-A, 13-A

TOROKFÁJÁS: 1-A, 2-A, 3-A, 4-A, 5-A, 6-A, 7-A,
8-B (a torokfájást nem mulasztotta el, de mindenképpen egészséges volt, jobban lett tőle a beteg)
9-C, 10-C

SZÁRAZBETEGSÉG: 1-A, 2-A, 3-A, 4-A, 5-A, 6-A, 7-A, 8-A, 9-A, 10-C

HIMLŐ: 1-A, 2-A, 3-A, 4-A, 5-B, 6-A, 7-A, 8-A, 9-A, 10-A, 11-A, 12-A

FORRÁS:

Kapronczay Katalin: *Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon.*
A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltárának kiadványai 4. Budapest, 2007.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/SE_Lk_04/?pg=0&layout=s

Simon Katalin: *Sebészet és sebészek Magyarországon 1686-1848.*
A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Levéltárának kiadványai 5. Budapest, 2013, 19, 52.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/SE_Lk_05/?pg=0&layout=s
Perliczi János Dániel Nógrád vármegye főorvosaként adta ki. (1740)

Medicina pauperum: *laikusoknak gyógymódok – orvosdoktoroktól*
https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_196_1/?pg=0&layout=sC

Csapó József: *Orvosló könyvecske, melly betegeskedő szegény sorsu ember számára és hasznára készült.* Posony-Pest, 1791, 95-102, 261-264, 272-276.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_Muzealis_32_Csapo_Orvoslo_konyvecske/?pg=0&layout=s

Pápai Páriz: *Pax Corporis.*
<https://mek.oszk.hu/15200/15273/15273.pdf>

Rosensteini Rosen Miklós:
A' gyermekek' nyavalyáiknak meg-esmérésekről, és orvoslásokról. Pest, 1794, 137, 152, 162.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/KlasszikusOrvosiKonyvek_212/?pg=185&layout=s

Kiss László: *Kiss László: Égnek legszebb ajándéka.*
Barangolás a himlő elleni védőoltás magyarországi kultúrtörténetében, 2017 9-15.
http://real.mtak.hu/65525/2/Kiss_Himlo_elleni_oltas6_nyomdai.pdf

TÁBLÁZAT FORRÁSA:

<http://szemelyisegesfejlodes.blogspot.com/2016/06/szemelyisegteszt16-personalities.html>

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása: Céhek			
Gyakorlati feladat elnevezése: 18. századi Céhek		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat	
Időtartam: 20–30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: projektor a képek kivetítéséhez	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 9–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

A feladat első részében az osztállyal közösen dolgozunk. Az oktató beszélgetést kezdeményez a diákokkal. Szerintük mit kell tudni a céhekről?

- Mi az, hogy céh?
- Hogyan lesz valakiből céhmester?
- Mi az, hogy céhláda?
- Mi az a vándorlevél?
- Miért volt szükség a céhpecsétre?
- Ti milyen mesterséget választanátok?

CÉH: A hűbéri társadalomban az ugyanazon iparághoz tartozó kézműves iparosok, ill. kereskedők zárt, önkormányzattal bíró érdekvédelmi szervezete.

(<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szota-ra-1BE8B/c-2232B/ceh-22422/>)

Néhány tipikus céhes mesterség: csizmadia, molnár, mészáros, asztalos

INAS: A céheknek hármas felosztásuk volt: inas, legény, mester. A mesterség elsajátítására használt időszakot inaséveknek nevezzük.

Az egyes céhek tagságánál meghatározó volt a felekezeti hovatartozás. A vallást és a törvényes házasságból való származást keresztlevéllel kellett igazolni. Ezután a szülő vagy a helyettese befizette a felvételért járó összeget a céhládába. A szülőknek még két kezet is kellett keresniük, akik jótálltak azért, hogy a fiú nem fogja elhagyni a mesterét, és tisztességesen fog dolgozni. Az inasévek általában 3–5 évig tartottak.

Az inasnak illedelmesen kellett viselkednie mesterével, és engedelmességgel tartozott neki. Előírták, hogy ne káromkodjon, ne rágalmazzon másokat. Télen befűtött, ágyat vetett, mesterének megbízásait teljesítette. Szükséges esetben csecsemőt is dajkált.

Az inasság alóli felszabadítás során gyakran elpáholták a leendő legényt, akinek ezt szó nélkül tűrnie kellett. A céhládában őrzött bottal is legénnyé üthették az inast. Végezetül az inas szabad emberré vált, és felvették a legények könyvébe.

LEGÉNY: A legény legfőbb feladata a vándorlás volt, amely legalább három év külföldi és itthoni tapasztalatszerzést jelentett a mesterjog megszerzése előtt.

Gyakori volt a legénykeresztelés, amelynek érdekes hagyománya volt: ünnepélyes keretek között zajlott le a céh előjárósága és legényei jelenlétében. „Az ünnepélyes alkalomra az ünneplő ruhában összegyűlt mesterek, legények és keresztszülők előtt a céhmester ismertette az összejövetel célját, majd felszólította az öreglegényt (dékánt) a keresztelő elvégzésére, ami nélkül – úgymond – nincs legényavatás. Az öreglegény a szoba közepére állította a meghatott legényjelöltet, az utóbbi által hozott boroskancsóból teleöntötte a poharát, azután komoly képpel a bort keresztalakban háromszor az ifjú fejére öntötte, közbe a keresztelés szavait mondva. Utána az új legény megtörölte boros fejét, majd sorban köszönetet mondott szívességükért az öreglegénynek és a keresztszülőknek, akik a „szertartás” alatt mellette állottak”.

LEGÉNYBŐL MESTER: Egy másik érdekes szokása a legényavatásnak a „társpohárivás”. Ez igen nagy próbára tette az avatottat, mert 15–20 pohár bor megivását jelentette, ami még a gyakorlott borivónak is gondot okozhatott. Ezek után három arculcsapás következett, ami azt jelképezte, hogy a céhért fájdalokat köteles elszenvedni.

A harmadik avatási szokás a felavatólakoma volt. A legénynek egy kiváló szakácsot kellett fogadnia, aki minden kívánságot teljesíteni tudott. Még hegedűsről is gondoskodnia kellett, aki a lakoma után szolgáltatta részükre a talpalávalót. A céhlegény fő feladata a céhkanna kezelése volt, amely soha nem lehetett üres.

MESTER: A mester a céh teljes jogú tagja volt, aki szabadon űzhette mesterségét, legényeket és inasokat tarthatott. Ha a mesterlegény, kitanulta a mesterségét és eltöltötte vándorló éveit, kérhetette a céhbe való felvételét. A céhmesternél be kellett mutatni a bizonyítványait: keresztlevelét, tanulóleveleit, a városi tanácstól polgárjogot kellett szereznie. A mesterré válás legfontosabb feladata az önálló mesterremek elkészítése volt. A remektételről jegyzőkönyvet vettek fel, amelyben felsorolták az esetleges hibákat, és új mesterremek készítésére kötelezhatték a legényt.

CÉHLÁDA: A céh erkölcsi, anyagi és mesterségbeli összetartozásának jelképe a céhláda volt. Ebben őrizték a céh kiváltságleveleit, iratait, pecsétjét, az inasszabadításkor használt pálcát, a céh pénzét. Az üléseket nyitott láda mellett tartották. A céhláda jelenlétében tilos volt illetlenül viselkedni. A tilalom megszegéséért pénzbüntetést kellett fizetni. Ha valakinek panasa volt vagy kihallgatták, a nyitott láda elé kellett állnia.

CÉHPECSÉT: A céhek saját pecsétjükkel hitelesítették irataikat. Az öntöttvasból vagy rézből készült pecsétnyomóra a helybeli ötvösök metszették rá a céh nevét, alakulásának évét és a céh jelképeit.

CÉHBEHÍVÓ TÁBLA: A céhtábla – a céhládához hasonlóan – a közösség összetartozását jelképezte. A céhmester a tábla körbejáratásával hívta egybe gyűlésre a céh tagjait. A táblajárás útvonalát előre meghatározott sorrend alapján, láncszerűen alakították ki. Egyes céheknél a céhbe legutóbb bekerült legfiatalabb mesterek, a szolgálómesterek feladata volt a táblajárás. A tábla hanyag hordozásáért komoly pénzbeli büntetést róttak ki.

A feladat második részében a diákok 3-4 fős csoportokba tömörülnek, és ki kell választaniuk a lehetőségek közül a helyes választ.

Melyik céhnek lehet ez a mesterlevele?

(Segítség: figyeljétek meg a kép szélein lévő részleteket!)

a) könyvkötők céhe	c) kódexkészítők céhe
b) asztalosok céhe	d) mészárosok céhe

Melyik várost látjátok az ábrázoláson?

a) Sopron	c) Buda
b) Pozsony	d) Pest

Mi az, hogy céhláda?

a) Ebben őrizték a céh kiváltságleveleit, iratait, pecsétjét, az inasszabadításkor használt pálcát, a céh pénzét.	c) Leveleket gyűjtöttek benne és pénzt
b) Szerszámokat tartottak benne	d) Ruhákat tartottak benne

Milyen motívumot figyeltek meg a céhládán? Ez mit jelképezhet?

a) sas	c) veréb
b) rigó	d) cinke

Ez a céhláda melyik céhé lehet?

a) cipész	c) ács
b) mészáros	d) csizmadia

MEGOLDÁSOK:

1-B, 2-C, 3-A, 4-A császári szimbólum, 5-D

FORRÁS:

Zoltán József: *A barokk Pest-Buda élete*. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin könyvtár, 1963, 237–250.

<https://www.derimuzeum.hu/kiallitasok.php?id=70>

A FELADATHOZ JAVASOLT KÉPEK:

Ismeretlen alkotó, Buda látképe a könyvkötők céhének mesterlevelén

Letöltés dátuma: 2023.08.2.

forrás: <https://gyujitemenyek.mnm.hu/hu/record/-/record/MNMMUSEUM2157722>

Céhláda, Letöltés dátuma: 2023.08.02 forrás:

<https://gyujtemenyek.mnm.hu/record/-/record/MNMMUSEUM1454834>

Céhláda, Letöltés dátuma: 2023.08.02. forrás:

<https://gyujtemenyek.mnm.hu/record/-/record/MNMMUSEUM1454689>

GYÓGYSZERTÁRAK

A gyakorlati feladat témaköre, elméleti kapcsolódása:			
Gyakorlati feladat elnevezése: Gyógyszertárak		Gyakorlati feladat típusa: Tantermi, csoportos feladat	
Időtartam: 20–30 perc			
Speciális helyszíni igények, körülmények: tanterem, a csoportmunkához székek, asztalok	Eszközök: a képvetítéshez projektor, kivetített vagy kinyomtatott feladatlap, A4-es lapok, toll vagy ceruza	Alkalmazott módszerek: kiscsoportos feladatmegoldás, csoportonkénti bemutatás	Célcsoport: 9–10. évfolyam

A gyakorlati feladat részletes leírása

A feladat első részében az osztállyal közösen dolgozunk. Az oktató beszélgetést kezdeményez a diákokkal. Három darab ábrázolás kerül kivetítésre: botra tekeredő kígyó, csészére tekeredő kígyó, Szent Margit.

A PEDAGÓGUS KÉRDÉSEKET TESZ FEL A DIÁKOKNAK:

- Mit vagy kit jelképezhet ez?
- Mire utalhat a csésze és a kígyó?
- Milyen szentet látnak az ábrázoláson?
- Milyen más szentekről elnevezett gyógyszertárat ismernek?
- Miből gondolták, hogy ő lehet az?
- Milyen részleteket figyeltek meg az ábrázoláson?

Ebből a három képből kiindulva az oktató kifejtheti a fontosabb tudnivalókat a 18. századi gyógyszertárakról kérdezz-felelek formájában a diákokkal közösen.

KIVETÍTHETŐ KÉPEK – A KÉPEK FORRÁSA:

Globetrotter19, (2016. január 1). Letöltés dátuma:2023. 08.2 Németségügyi úti parika forrás:
https://hu.wikipedia.org/wiki/Gyógyszertár#/media/Fájl:Pharmacy_sign._-_Németségügyi_út,_Budapest.JPG

Bbudi, (2009.16 06:00) Letöltés dátuma: 2023.08.02 Kígyók a boton
https://houseseminar.blog.hu/2009/09/16/kigyok_a_boton_i

Ismeretlen alkotó, Árpád-házi Szent Margit, a háttérben Buda látképével, 18. sz. vége, rézmetszet, ltsz: 3061. Letöltés dátuma: 2023. 08. 02 forrás:
<https://gyujtemenyek.mnm.hu/record/-/record/MNMMUSEUM1498086>

A 18. SZÁZAD GYÓGYSZERTÁRAI

FŐÚRI GYÓGYSZERTÁRAK

Szerzetesi gyógyszertárak: a rend által működtetett kórház mellett volt rá szükség, másik célja lehetett, hogy a hívekre akartak a patikán keresztül befolyást gyakorolni, a gyógyszertár működtetése plusz bevételi lehetőség volt a rend számára.

A korban léteztek „civil” gyógyszertárak is (személyi vagy reáljogon).

A GYÓGYSZERTÁRAK NÉVADÁSAI

Minden gyógyszertár tulajdonosának joga volt elnevezni a patikáját, ebből következik, hogy egy patikának több neve is lehetett.

A jól ismert *botra csavarodó kígyó* Aszklepioszra utal (a gyógyítás és a gyógyhatású szerek görög istene). A kígyó a megújulás, az újjászületés és termékenység jelképe.

A *kígyó* és a *csésze* Hügieiára utal, aki Aszklepiosz leánya, a betegségek megelőzésének és az egészség megőrzésének megtestesítője, a tisztaság és az egészség istennője. Jellemzően fiatal nőként ábrázolják, aki kezében serleget tart, amelyből a testére vagy kezére tekeredő kígyó iszik. Így meg is érkeztünk a címben szereplő jelképhez, amellyel gyakran találkozhatunk is. A kígyó jelentése itt is azonos a korábbiakkal, míg a serleg Hügieia kígyó iránti tiszteletére és szeretetére utalhat. Érdekesség, hogy az ő nevéből ered az egészségügyi tisztaság jelentéssel bíró higiénia szó is.

A gyógyszertárakat gyakran szentekről nevezték el, mint például a gyógyító orvosszent Szent Kozma (vizeletes üveggel ábrázolják, ez az orvosokra utal) és Szent Damján (a sebészek és gyógyszerészek védőszentje). Magyarországon nincs elnevezve róluk patika, de a berendezésben ábrázolták őket (l. Kőszeg, jezsuita patika, Debrecen). Ismerünk még Szent Margitról, IV. Béla leányáról elnevezett gyógyszertárat is.

Gyakran állatneveket is használtak a gyógyszertár elnevezésekor: oroszlán, sas, medve, szarvas, rák, kígyó, egyszarvú, pelikán, griff. Magyarországon ilyen patikák: Arany Egyszarvú (Debrecen, 1772), Fehér Galamb, Kígyó, Arany Oroszlán (Pest, 1790), Arany Sas, Fekete Sas (Székesfehérvár).

Előfordul, hogy bibliai utalásokat találunk egyes patikák neveiben: Salvator (= Megváltó), Szentháromság, Isteni Gondviselés.

A szerzetesrend alá tartozó patikák saját jelképeiket alkalmazták: az irgalmasok jelképe a gránátalma, gyógyszertáraikat erről nevezték el (így az 1650-ben Szepesváralján alapított első patikájukat, de a mai napig ezen a néven működik a Budai Irgalmasrendi Kórház patikája is).

A jezsuiták jelmondatuk után nevezték el patikájukat: Jesus Hominum Salvator (Jézus, az emberek Megváltója), innen ered a Salvator elnevezés.

De találkozhatunk a korban egzotikus nevű patikákkal, így: (Két) Mór, (Fekete) Szerecsen – ebben az esetben a név a távolról hozott gyógyszeranyagokra utal. A tulajdonos magáról is elnevezhette a gyógyszertárat, emellett voltak úgynevezett Városi és Udvari gyógyszertárak, ez a patika elhelyezkedésére és a jogi állására utal.

Az óra második felében a diákok 3-6 fős csoportokba tömörülnek, feladatuk a patika- és a fogadónevek tanulmányozása után megállapítani, hogy melyik elnevezés melyikre utal, illetve némelyik lehet fogadó és patika is, ezek eldöntése a feladatuk. Ezután néhány érdekes elgondolkodtató kérdés megválaszolása következik.

A feladatlap kinyomtatható, de ki is vetíthető!

FELADATHOZ SEGÍTSÉG – PATIKA- ÉS VENDÉGFOGADÓNÉV PÉLDÁK:

Patika:

- Arany Egyszarvú (Buda, Debrecen, Kőszeg)
- Arany Oroszlán (Sopron, Brassó, Bártfa, Kassa, Pest)
- Isteni Gondviselés (Makó, Szolnok)

Vendégfogadó:

- Fehér Kereszt (Buda)
- Angol Királynő (Pest)
- Zöldfa (Buda, Pécs, Sopron), Kékgolyó (Buda)

Patika és fogadó elnevezésére:

- Arany Sas (Buda, Pest, Temesvár)
- Magyar Korona (Késmárk, Buda, Pécs)
- Fekete Sas (Esztergom, Temesvár)

A FELADAT MEGOLDÁSA UTÁN VÁLASZOLJ MÉG NÉHÁNY KÉRDÉSRE:

- Miért választhatták ilyen sokan a Fekete Sas elnevezést?
- Mit jelentett, ha egy patikát városinak, és mit, ha udvarinak neveztek?
- Miért lett népszerű a 18. század végén Szent Istvánról elnevezni egy patikát?
- Mit gondoltok, a Fekete/Arany Sashoz vagy a Magyar Koronához címzett patikákból alapítottak többet a 18. század végéig? Mit jelképezett az egyik, mit a másik? Mi volt a gyakoribb név népszerűségének az oka?

EGYÉNI OTTHON ELKÉSZÍTHETŐ SZORGALMI FELADAT:

- Milyen nevet adnál a saját gyógyszertáradnak, és milyen céggel hirdetnéd? Kísérletezz a jelképekkel, színekkel!

FELADATLAP:

A táblázatban szereplő nevek közül válaszd ki, hogy fogadó vagy patika (gyógyszertár), vagy mindkettő elnevezés lehetséges lehet e.

Jelölésük (a nevek mellé rajzold):

- Fogadó – hajó
- Patika – kehely
- Mindkettő – sas

	fogadó	patika	mindkettő lehet
Magyar Korona (Késmárk, Buda, Pécs)			
Arany Sas (Buda, Pest, Miskolc, Győr, Nagyvárád, Pécs, Buda)			
Fekete Medve (Buda)			
(Arany) Szarvas (Miskolc, Marosvásárhely, Késmárk, Buda)			
Fekete Sas (Esztergom, Temesvár, Székesfehérvár, Veszprém, Ungvár, Szekszárd, Buda, Pécs, Kőszeg)			
Szentháromság (Pest, Kecskemét, Temesvár, Szentendre, Buda, Ráckeve)			
Városi (Győr, Buda, Pest, Pápa, Tata, Temesvár, Óbuda)			
Szent István (Esztergom, Buda, Pest)			
Kígyó (Pest)			
Csillag (Pest, egy időben Kígyó patika)			
Arany Borz (Pest)			
Vörös Sün (Buda)			
Isten Szeme (Kassa, Szombathely)			
Fehér Ló (Sopron, Buda)			
Elefánt (Buda)			
Magyar Király (Buda)			
Perec (Buda)			
Salvator (Megváltó, Tokaj, Szeged, Pápa, Győr, Sopron, Komárom, Ungvár)			
Fehér Hajó (Buda, Pest)			
Zöld koszorú (Buda, Sopron)			

MEGOLDÁSOK:

	fogadó	patika	mindkettő lehet
Magyar Korona (Késmárk, Buda, Pécs)			X
Arany Sas (Buda, Pest, Miskolc, Győr, Nagyvárád, Pécs, Buda)			X
Fekete Medve (Buda)			X
(Arany) Szarvas (Miskolc, Marosvásárhely, Késmárk, Buda)			X
Fekete Sas (Esztergom, Temesvár, Székesfehérvár, Veszprém, Ungvár, Szekszárd, Buda, Pécs, Kőszeg)			X
Szentháromság (Pest, Kecskemét, Temesvár, Szentendre, Buda, Ráckeve)		X	
Városi (Győr, Buda, Pest, Pápa, Tata, Temesvár, Óbuda)			X
Szent István (Esztergom, Buda, Pest)			X
Kígyó (Pest)		X	
Csillag (Pest, egy időben Kígyó patika)		X	
Arany Borz (Pest)	X		
Vörös Sün (Buda)	X		
Isten Szeme (Kassa, Szombathely)		X	
Fehér Ló (Sopron, Buda)	X		
Elefánt (Buda)	X		
Magyar Király (Buda)	X		
Perec (Buda)	X		
Salvator (Meváltó, Tokaj, Szeged, Pápa, Győr, Sopron, Komárom, Ungvár)		X	
Fehér Hajó (Buda, Pest)	X		
Zöld koszorú (Buda, Sopron)	X		

MINDKETTŐ MERT:

Magyar Korona (p.: Késmárk, f.: Buda, Pécs), **Arany Sas** (p.: Buda, Pest, Miskolc, Győr, Nagyvárád, Pécs, f.: Buda), **Fekete Medve** (Budán mindkettő), **(Arany) Szarvas** (p.: Miskolc, Marosvásárhely, Késmárk, f.: Buda), **Fekete Sas** (p.: Esztergom, Temesvár, Székesfehérvár, Veszprém, Ungvár, Szekszárd, Buda, f.: Buda, Pécs, Kőszeg), **Városi** (városi tulajdonra utal, p.: Győr, Buda, pest, Pápa, Tata, Temesvár, f.: pl. Óbuda), **Szent István** (Esztergom, Buda, Pest).

TOVÁBBI LEHETŐSÉGEK – Patika:

Arany Egyszarvú (Buda, Debrecen, Kőszeg), **Arany Oroszlán** (Sopron, Brassó, Bártfa, Kassa, Pest), **Isteni Gondviselés** (Makó, Szolnok), **Magyar Korona** (Késmárk)

TOVÁBBI LEHETŐSÉGEK – Vendégfogadó:

Fehér Kereszt (Buda), **Angol Királynő** (Pest), **Zöldfa** (Buda, Pécs, Sopron), **Kékgolyó** (Buda), **Fehér Bárány** (Buda, Kőszeg)

- **Miért választották ilyen sok helyen a Fekete Sas elnevezést?**
Az uralkodóra utal a császári sas.
- **Mit jelentett, ha egy patikát városinak, és mit, ha udvarinak neveztek?**
Az egyik a városhoz tartozott, a másik pedig az udvarhoz.
- **Miért lett népszerű a 18. század végén Szent Istvánról elnevezni egy patikát?**
Példák Szent Istvánról elnevezett patikákra: Esztergom (1793), Buda (1795), Pest (1801).
A korszak a hazafias érzelmek felélénkülésének időszaka,
l. a Szent Jobb Budára hozatala, Szent István-kultusz felélénkülése.
- **Mit gondoltok, a Fekete/Arany Sashoz vagy a Magyar Koronához
címezett patikákból alapítottak többet a 18. század végéig?**
Mit jelképezett az egyik, mit a másik? Mi volt a gyakoribb név népszerűségének az oka?
A sas császári szimbólum volt, míg a Magyar Korona a Magyar Királyságra utalt.
- **Milyen nevet adnál a saját gyógyszerertáradnak?**
Kísérletezz a jelképekkel, színekkel! (Egyéni megoldás)

FORRÁS:

Csanád Vilmos: *A történeti Magyarország gyógyszerertárainak elnevezései és alapítási évei*. Szombathely, 1989, 404.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_VASM_Savaria_17_18/?pg=400&layout=s

<https://www.gyogyszerestortenet.hu/wp-content/uploads/2022/12/Magos%20Gergely%20-%20Apostol%20gy%C3%B3gyszer%C3%A1r%20t%C3%B6rt%C3%A9nete.pdf>

<https://pemonline.hu/kigyo-a-serleg-korul-avagy-a-gyogyszereszt-szimboluma/>

Dátum: Budapest, 2023

Készítette: Forgách-Páll Zsófia, Kecskés Flóra Anna

Lektorálta: T. Orgona Angelika, Simon Katalin

Olvasószerkesztő: Campos Mária

Grafikai tervezés: Taivainen Karolina

Illusztrátor: Győrffy Anna

Magyar Nemzeti Múzeum, a szerzők és a fotók tulajdonosai

Felelős kiadó: L.Simon László, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója

Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

családtörténetek